

Badische Landesbibliothek Karlsruhe

Digitale Sammlung der Badischen Landesbibliothek Karlsruhe

Opera

Lactantius, Lucius Caecilius Firmianus

[Venedig], 4. Apr. 1497

[Liber quartus]

[urn:nbn:de:bsz:31-300412](https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:bsz:31-300412)

DIVINARVM INSTITVTIONVM

proclamo: denūcio. Hoc ē illud qđ philosophi oēs in tota sua uita quæsierunt: nec unq̄
tñ inuestigare: cōprehendere: tenere ualuerūt: q̄a aut prauā religionē tenuerūt: aut to-
tam penitus sustulerūt. Facebant igitur illi oēs q̄ humanā uitā nō instruūt: sed turbant
Quid. n. docēt: Q uē instruūt: q̄ seiplos nō instruxerunt: Q uē sanare agroti: Q uē re-
gere cæci possunt: Huc ergo nos oēs q̄bus est cura sapiæ cōferamus. An expectabim⁹
donec Socrates aliquid sciat: aut Anaxagoras lumen in tenebris iueniat: aut Democri-
tus ueritatem de puteo extrahat: aut Empedocles dilatet ai sui semitas: aut Archesilas
& Carneades uideant: sentiant: præcipiant: Ecce uox de cælo ueritatem docens & ne-
bis sole ipso clarius lumen oñdens. Quid nobis iniq̄ sum⁹ & sapiam suscipe cūctamur
quam docti hoies contritis in quærendo ætatibus suis: unq̄ reperire potuerunt. Qui
uult sapiens ac beatus esse: audiat dei uocē: discat iustitiā: sacramentum natiuitatis: suæ
norit: humana cōtemnat: diuina uiscipiat: ut summū illud bonū ad quod natus est pos-
sit adipisci. Dissolutis religiōibus uniuersis & oibus quæcunq̄ in earū defensionem dici
uel solebāt uel poterāt refutatis: deinde cōiuctis philosophiæ disciplinis: ad uerā religio-
nem sapiamq̄ ueniendū est: qm̄ est (ut docebo) utrūq̄ cōiūctū: ut eā uel argumentis
uel exēplis: uel idōis testibus asseramus. Et stultitiā quā nobis isti deorū cultores obie-
ctare nō desinūt: ut nullā penes nos: sic totā penes ipsos eē doceamus. Et q̄q̄ prioribus
libris cū falsas arguerē religiōes: & hic cū falsā sapiam tollerē: ubi ueritas sit ostēderim
plani⁹ tamen quæ religio & quæ sapia uera sit: liber pximus indicabit.

Lactantii Firmiani de institutionibus diuinis libri quarti præfatio.

Quomodo unius sæculi error in omnem sit transfusus ætate & orbē occupauerit.
Et Græ ia post gloriam septem sapientem studio pquirendæ ueritatis exarserit: & sta-
diosi eius se maluerit philosophos q̄ sapientes appellari. Ca. primum.

Ogitanti mihi & cū aīo meo sæpe reputati priorem illū generis huma-
ni statum: & mirū pariter & idignū uideri solet: q̄ uni⁹ sæculi stulticia
religiōes uarias suscipientis: deosq̄ multos esse credentis: in tantā sub-
C to ignorationem sui uentū est: ut ablata ex oculis ueritate: neq̄ religio-
ueri dei: neq̄ hūanitatē rō teneretur: hoibus nō in cælo sūmū quærenti-
bus: sed in terra. Quam ob cām pfecto sæculorum ueterū mutata sælicitas est. Cœpe-
runt. n. relicto parente & constitutore oīum deorū: insensibilia digitorum suorum sigmē-
ta uenerari: quæ priuatas qđ fecerit: qđ malorum attulerit: res ipa declarat: a uersa nāq̄
a summo bono qđ ideo beatum & sempiternum est: quia uideri: tangi: cōprehendi nō
pōt: & a uirtutibus ei bono cōgruentibus quæ sūt æquæ immortales: ad hos corruptos
& fragiles deos lapsi & studentes his rebus q̄bus solū corpus ornatur: aliter mortē sibi
ppetuam cū diis & cū bonis corpilibus quæsierūt: q̄a mortē corp⁹ oē subiectū est. Inse-
cuta ē igit hūmōi religiōis iniustitia & impietas sicuti fuerat necesse: Desierūt. n. uult⁹ su-
os in cælū tollere: sed deorsū mentes hoīum depressæ terrenis ut religiōibus: sic et bōis
ihæ rebāt: secutū est dissidiū generis hūani: & fraus & nefas oēs: quia spretis sempiternis
atq̄ incorruptis bonis: quæ sola debent ab hoīe cōcupisci: temporalia & breuia maluerūt
maiorq̄ ad malum hoibus fides fuit: qui prauum recto quia præsentius fuerat: prætu-
lerunt Sic humanam uitam prioribus sæculis i clarissima luce uersatam caligo & tene-
bræ cōprehenderūt. Et q̄ huic prauitati cōgruens erat: postq̄ sapientia sublata est: tū-
demum sibi hoies sapientum nomen uedicare cœperunt. Tū aut nemo sapiens uoca-
batur: cū oemes erant. Vtinamq̄ nomen illud publicū aliqñ quis ad paucos redactum
tū uim suam retineret. Posset enim fortasse pauci illi uel ingenio uel auctoritate: uel

LIBER TERTIVS

affiduis hortamentis liberare populū uitiis & erroribus: sed adeo in totū sapientia occi-
rat: ut ex ipsa noīs arrogātia nullū eorū q̄ uocarent: apparuit fuisse sapientē. Et tamen
prius q̄ hæc philosophia quæ dicitur: esset inuenta septē fuisse tradunt primū oīum qui
quia de rebus naturalibus quærere ac disputare sunt ausi: sapiētes haberi appellariq; ma-
luerunt. O miserū calamitosumq; sæculum: quo p̄ orbē totū septē soli fuerunt: qui ho-
minum uocabulo cierent. Nemo. n. p̄t iure dici hō: nisi q̄ sapiēs est. Sed si cæteri oēs p̄-
ter istos stulti fuerunt: ne illi q̄dem sapientes: q̄a nemo sapiens esse uero iudicio stulto-
rū p̄t. Adco ab his affuit sapientia: ut postea q̄dem increfcente doctrina: & multis ma-
gnisq; ingeniis in idipsum semp̄tentis non potuerit pfici ueritas & cōprehendi. Nam
post illorū septē sapientū gloriā: incredibile est quāto studio inq̄rende ueritatis Græcia
ois exarserit. Ac primū nomē ipsū sapientiaē arrogās putauerūt: sed q̄a nō sapientes sed
studiosos sapientiaē uocauerunt. Quo facto & illos q̄ temere sapientū sibi nomen ascī-
uerant: erroris stultitiaēq; dānauerunt: & se quoq; ipsos ignorantiaē: quā q̄dem non dif-
fitebant. Nā ubicūq; rerū natura ingeniis eorū quasi manus opposuerat: ne rationē pos-
sent aliquā reddere: testificari solebāt nihil se scire: nihil cernere. Vnde multo sapientio-
res inueniuntur qui se aliqua ex parte uiderunt: q̄ illi qui sapere crediderant.

Quod ubi quærenda est sapia: ubi gentibus est stultitiaē titulus: & quare Pythago-
ras & Plato litterarū p̄secutores non accesserint ad Iudæos.

Cap. ii.

Vare si neq; illi suere sapiētes: q̄ sunt appellati: neq; potentiores q̄ non dubita-
uerunt in sapiētia cōfiteri: quid supest nisi ut alibi sit quærenda sapia: quia nō est
ubi quærebatur inuēta. Quid autē putemus fuisse causa: cur tot ingeniis totq;
tpibus sūmo studio & labore quæ sita nō repiretur: nisi q̄ eā philosophi extra fines suos
quæsierūt. Qui qm̄ pagratis & exploratis oibus nusq; ullā sapiam cōprehenderunt: &
alicubi esse illā necesse est: apparet hic potissimū esse quærendā: ubi stultitiaē populus
apparet: cuius uelamēto deus ne arcanū sui diuini opis in p̄patulo esset: thesaurū sapiaē
& ueritatis abscondit. Vnde equidem soleo mirari: q̄ cum Pythagoras & postea Plato
amore indagandæ ueritatis accensi: ad Aegyptios & Magos & Persas usq; penetrassēt
ut earū gentiū ritus & sacra cognoscerent. Suspiciabantur. n. sapiam in religione uer-
sari: ad Iudæos tm̄ non accesserūt: penes quos tūc solus erat: & quo facilius ire potuissēt.
Sed auersos esse arbitror diuina p̄uidencia: ne scire possent ueritatē: q̄a nondū fas erat
alienigenis ingeniis religionē dei ueri iustitiaēq; cognoscere. Statuerat. n. deus appropi-
quante ultimo tpe ducē magnū cælitus mittere: q̄ eā p̄fidio ingratoq; populo ablatam
exteris gentibus reuelaret. Qua de re in hoc libro aggrediar disputare: si prius ostende-
ro sapiam cum religione sic cohærente: ut diuelli utrunq; non possit.

Quod sapientia & religio inseparabiliter cohærent: & q̄ necesse est eosdem non di-
uersos esse secretarios sapientiaē & numinis sacerdotes. Et quare contra naturā sit colerē
plures deos. Et quare sicut necessitate natura oportet dominum esse unum unicūq;
sic & patrem unum.

Ca. iii.

Eorū igit̄ cultus in priore libro docui nō h̄re sapiam: nō m̄ ō q̄a diuinū aial ter-
renis fragilibusq; substernit: sed q̄a nihil ibi differit qd̄ pficiat ad mores exco-
dos uitāq; formadā. Nec habet inq̄sitionē aliquā ueritatis sed tm̄ m̄ ritū colē-
di: q̄ nō officio mētis sed ministerio corpis cōstat. Et iō nō ē illa uero religio iudicanda:
q̄a nullis iustitiaē uirtutisq; p̄ceptis erudit efficitq; meliores. Itaq; philosophia quia i
illis religionē. i. summā pietatē nō habet: nō ē uera sapia. Nā si diuinitas quæ gubernat
hūc mundū: ic̄dibili beneficio genus hoīum sustētat: & quasi paterna indulgentia fo-

DIVINARVM INSTITVTIONVM

uet: uult pfecto gratiā sibi referri: & honorē dari. Nec cōstare hōi rō pietatis pōt: si cæ-
lestibus beneficiis extiterit igratus: qd' non est utiq; sapientis. Qm̄ igitur (ut dixi) phi-
losophia & religio deorū disiuncta sunt & longe discreta: siqdem alii sunt pfectores sa-
pientia: p quos utiq; ad deos nō adit: alii religiōis antistites: p quos sapere non discitur
apparet nec illam esse ueram sapiam: nec hanc religionem. Iccirco nec philosophia po-
tuit ueritatē cōprehendere: nec religio deorū rōem sui qua caret: reddere. Vbi autē sapia
cū religiōe inseparabili nexu cohæret: utrūq; uerū esse necesse est: quia & in colēdo sape
debemus. i. scire quid nobis & quō sit colendū: & in sapiendo colere. i. re & actu qd' scie-
rimus implere: ubi ergo sapia cū religione coniungitur: ubi. s. ubi deus colitur unus: ubi
uita & actus oīs ad unū caput & ad unā summam refertur. Deniq; iudē sunt doctores sa-
pientia: qui & dei sacerdotes. Nec tñ moueat quēq; quia sæpe factum est & fieri pōt:
ut philosophus aliq; deorū suscipiat sacerdotiū: qd' cum fit non tñ coniungitur philoso-
phia cum religione: sed philosophia inter sacra cessabit & religio quando philoso-
phia tractabitur. Illa. n. religio muta est: non tñ q̄a mutorū est: sed q̄a ritus eius in ma-
nu & digitis est nō in corde aut lingua: sicut nostra quæ uera est. Iccirco & in sapia reli-
giōe & in religione sapia est. Ergo nō pōt segregari: q̄a sape nihil aliud est nisi deū uerū
iustis ac piis cultibus honorare. Multorū autē deorū cultus non esse secundū naturā: ē
hoc argumento colligi pōt & cōprehendi. Oēm deū q̄ ab hōie colitur: necesse est inter
solēnes ritus & preces patrem nuncupari. Non tantum honoris gratia: sed & rōis
q̄, & antiquior est hōie: & q̄ uitam: salutem: uictum præstat ut pater. Itaq; & Iuppiter

Iuppiter
Pater
Saturnus
Ianus
Liber
Lucillius
auctor

a precantibus pater uocatur. & Saturnus: & Ianus: & Liber: & ceteri deinceps: quod
Lucillius in deorum consilio irridet.
Ut nemo sit nostrum: quin & pater optimus diuum:
Aut Neptunus pater: Liber: Saturnus pater: Mars:
Ianus: Quirinus pater sic & hoc dicatur ad unum:
Quod si natura nō patit: ut sint unius hōis plures ptes. Ex uno. n. pcreat: ergo deos ēt
multas colere cōtra naturā est cōtraq; pietatē: unus ergo colendus ē: q̄ pōt uerus p̄ noīa
ri. Idē ēt dñs sit necesse ē: quare sicut pōt idulgere: ita ēt coercere. P̄ iō appelladus ē. q̄a
nobis multa & magna largit. Dñs iō: q̄a castigādi & puniēdi hēt maximā ptatē. Dñm
uero eundem esse q̄ sit pater: ēt iuris ciuilib rō demonstrat. Quis. n. poterit filios educa-
re: nisi habeat in eos ptatē: Nec imerito pater familias dicitur: licet tñ filios hēat: ui-
delicet nomen patris. Cōplectitur ēt seruos: q̄a familia sequitur: & nomē familiae com-
plectitur ēt filios: q̄a pater antecedit: unde apparet eundē ipsū & patrem seruorum &
dñm filiorū. Deniq; & filius manumittit tanq; seruus: & seruus liberatus: patroni no-
men accipit tanq; filius: quod si propterea pater familias noīatur: ut appareat eū duplici
potestate p̄ditum: quia & idulgere debet quia pater est: & coercere quia dñs. Ergo idē
seruus est: qui & filius: & idem dominus qui & pater. Sicut igitur naturā necessitate
non pōt esse nisi unus pater: ita nec dominus nisi unus: quid enim faciet seruus: si mul-
ti domini diuersa imperauerint: Ergo cōtra rōnem cōtraq; naturā sunt religiōes mul-
torū deorū. Siquidē nec patres multi possūt eē: nec domini. Deos autē & patres & dōi
nos nūcupari necesse ē. Teneri ergo ueritas nō pōt: ubi hō idē multis patribus dominif
q̄ subiectus est: ubi aīus in multa disp̄sus huc atq; illuc diuagatur. Nec habere ullam
firmitatem religio pōt: quando certo & stabili domicilio caret. Cultus ergo deorū ueri
esse nō possunt. Eodem mō quo matrimoniū dici nō pōt: ubi mulier uiros multos ha-
bet: sed hæc aut meretrix: aut adultera nominabitur: aqua enim pudor: castitas: fides:

abest: uirtute careat necesse est. Sic & religio deorum ipudica est & incerta: quia fide caret: quia honos illa instabilis & incertus caput & originem non habet.

Quod sapientia spectat ad filios: religio ad seruos & utriusque fons deus unus solus & uerus: qui ingratum abdicat filium & fugitiuum punit seruum. Cap. iiii.

Vibus rebus apparet quod inter se coniuncta sunt sapientia & religio: sapientia spectat ad filios quod exigit amor: Religio ad seruos quod exigit timorem. Nam sicut illa preem diligere debet & honorare: sic hi dominum colere & uereri: De us autem quod unus est quoniam utraque persona sustinet & patris & domini. & amare eum debemus: quia filii sumus & timere quia serui. Non potest igitur nec religio a sapientia separari nec sapientia a religione secerni: quod idem deus est quod diligere & intelligi debet quod est sapientie & honorari quod est religionis. Sed sapientia precedit religionem sequitur quia prius est deum scire consequens colere. Itaque in duobus nominibus una uis est quod quis diuersa esse uideat. Alterum enim positum est in seculo alterum in actu. Sed tamen si milia sunt duobus nominibus uno fonte manantibus. Fons autem sapientie religionis deus est a quo hi duobus si aberrauerit: arescat necesse est quod quod nesciunt ne sapientes esse possunt nec religiosi. sic fit ut philosophi & qui deos colunt similes sint aut filiis abdicatis aut seruis fugitiuis quia neque illi preem querunt neque hi dominum & sicut abdicati hereditatem patris non assequuntur & fugitiui in punitate. Ita neque philosophi immortalitatem accipiunt quod est regni celestis hereditas. id est summi bonum quod illi maxime querunt neque cultores deorum poenam seipsum mortis esugient quod est aduersio ueri domini aduersus fugitiuos suae maiestatis ac nominis. Deum uero esse preem eundemque dominum utriusque ignorauerunt tamen cultores deorum qui ipsi possessores sapientie quia aut nihil colendum opinauerunt aut religiones falsas approbauerunt aut et si uim patet tamen summi dei intellexerunt ut plato quod unum esse fabricatorem mundi deum. Et M. Tullius quod fate tur hominem per clara quodam conditione a summo deo esse generatum: tamen & debitum tantum summo patri non reddiderunt: quod erat consequens atque necessarium. Deos autem neque patres neque dominos esse posse: non tantum multitudo (ut supra ostendit) sed et ratio declarat: quod neque fictum esse ab his hominem tradit neque deos ipsos antecedere originem hominis inuenit. Si quidem fuisse in terra homines antequam Vulcanus & Liber & Apollo & ipse iuppiter nascerentur: apparet. Sed neque Saturno factio hominis: neque Caelo patri eius assignari solet. Quod si nullus eorum quod coluntur: formaliter a principio atque instituisse hominem tradit. Nullus igitur ex his patri hominis nuncupari potest: ita ne deus quod deus. Ergo fas non est uenerari eos: a quibus non sit homo generatus: quia neque a multis potest generari. Vnus igitur ac solus colendus debet: quod Iouem quod Saturnum quod caelum ipsum terramque antecessit. Is enim necesse est hominem figurauerit: quod ante hominem caelum terramque perfecit. Solus pater uocandus est: quod creauerit solus dominus nuncupandus quod regit: qui habet uitam ac necis ueram ac perpetuam potestatem. Quem qui non adorant: & insipientes seruos est qui dominum suum aufugiat: & impius filius: qui suum uerum patrem uel oderit uel ignoret.

Plato
M. T.

Quod oracula prophetarum sollicite inspicenda sunt quos diuinitus esse locutos rerum multo ante predictarum conuincit euentus. Et quo tempore prophetauerit Moyses: Quot annis Iosue rexit populum. Quot profuerit iudices: quod diu regnauerint reges. Quo tempore dominatus sit Cyrus. Quod in prophetis est sapientiae fundamentum. Ca. v.

Vnde quoniam docui sapientiam religionem non posse deduci: superest ut de ipsa religione ac sapientia differam: Sermo quod deus sit difficilis de rebus celestibus disputatio sed tamen audendum est: ut illustrata ueritas pateat. Multique ab errare atque sterilitate liberentur: qui eam sub uelamento stultitiae latentem aspiciunt ac respuunt. Sed prius quam incipiam de deo & operibus eius dicere pauca mihi de prophetis antedicta sunt: quorum testimoniis nunc uti necesse est quod in prioribus libris ne facere tempus: Ante omnia qui ueritatem

DIVINARVM INSTITVTIONVM

studet comprehendere: nō mō intelligendis pphetarū uocibus aīum debet intēdere sed et tēpora per quā quisq; illorū fuerit diligentissime inquirere: ut sciat & q̄ futura p̄dixerint: & post quot annos p̄dicta cōpleta sint. Nec difficultas in his colligēdis est ulla. Testati. n. sunt sub quo quisq; rege diuini spiritus fuerit passus istinctū. Multiq; scriptos libros de tēporibus ediderūt: initiū facientes a ppheta Moyses: qui troianū bellū septingētis fere annis anteceffit: Is at cū p̄ annos quadragira populū rexisset successorem habuit Iosue: q̄ septē & uiginti annis tenuit p̄cipatū. Exide sub iudicibus fuerūt p̄ annos trecentos septuaginta: tū mutato statu reges habere cōperūt: quibus iperū tenētibus p̄ annos quadringentos sexagita usq; ad Sedechiā regnū opugnati a rege Babylónico: captiq; Iudaei diuturnū seruitiū ptulerūt. donec septuagesimo post anno Cyrus maior captiuos Iudaeos terris ac sedibus suis redderet: qui p̄ idē tempus i Persas suscepit impiam: quo Romae Tarquinius Superbus. Quare cū oīs tēporū series ex iudaicis & ex graecis romanisq; historiis colligat̄ etiā singulorū pphetarū colligi possunt: quorū tamē ultimus Zachariās fuit quem constat sub Dario rege secundo anno regni eius octauo mense cecinisse. A deo antiquiores eē graecis scriptoribus pphetae reperiuntur. Quae oīa eo p̄fero: ut errorē suū sentiant qui scripturā sacrā cōarguerint: tāq̄ nouā & recens fictā: ignorātes ex quo sōtae sanctae religionis origo manauerit. Quod siq; collectis p̄spectisq; tēporibus fundamētū doctrinae salubriter iecerit: & ueritatē penitus cōprehendet: & errorem cognita ueritate deponet.

Quod de creator oīum coomnipotētē gēuit filiū & p̄ eū creauit uniuersa Testes sūt Sibylla & Trimegistus: oracula cōsona pphetis & sapientissimo Salomoni .ca. vi.

Eus iḡ machinator cōsti autorq; rerū sicuti i secundo libro diximus: anteq̄ d̄ p̄clarū hoc op̄ador. . . ē sanctū: & icorruptibile: & icōprehensibile spiritum gen uit: quē filiū nūcuparūt. Et quis alios postea innumerabiles p̄ ipm creauisset quos angelos dicim⁹: hūc tñ solū primogenitū diuini nominis appellatione dignatus est patria. s. uirtute ac maiestate pollentē: esse at̄ summī dei filiū: q̄ sit p̄tate maxima p̄ditus nō tñ cōgruentes i unū pphetarū uoces sed et Trimegisti p̄dicatio: & Sibyllarū uaticinia demonstrāt. Hermes i eo libro: q̄ λογος τελειος i scribit: his usus est uerbis: ο κυριος και των παντων ποιητης ουθεου καλειν νενοηκα μεν επε

ιυδευ τερονε ποιησε θεου ορα τον και ασιοθητον δελφητι ουδια το αισθεσαι αυ τον περ ιγαρ του του ουκεστι ποτερον αυτος αιστοι το αλλο τιεις αισθισιν υποπεπει και εισ νοουοτι ουν τον τονε ποιησε πρωτον και μορον και εν ακαλοσ δε αυτω εφανη και πκηρεσ τα τοσ παντων η γαθων η γαστη τε και πανυ εφ ιλησ εν ωσ ιδιον το κονη. i. domin⁹ & oīum creator: quē deū uocare cōsem⁹ q̄a scđum deū fecit uisibile & sensibile. Sensibile at̄ aio n̄ ideo: q̄a ip̄e sētit. Hoc .n. n̄ ē utrū ip̄e sentiat: sed q̄a ip̄e i sensū mittit & mētē. Q̄m̄ hūc fecit primū & unū solū. Bonus at̄ ei uisus ē: & plenissimus oīum bonorū: oblectatus ē & ualde amauit q̄si p̄priū filiū. Sibylla erythraea i carminis sui p̄cipio qd̄ a summo deo exorsa ē filij dei ducem & iperatore oīum his uersibus p̄dicat παντροτροφον κτιστην οθισ γλυκυπνευμα απασ ικα τεθε το και ηγη τορα γεθε ων παντων εοισησε. i. oīum nutritore creatorēq; q̄ dulce spiritū oib⁹ apposuit: ac principem oīum deorū fecit. Et rursus i sine eiusdē carminis αυτον ελωκεθεοσπισ τοισ ανδρασι γερανεν. i. eū dedit de⁹ fidelib⁹ uiris honorari: Et alia sibylla p̄cipit hūc oportet cognosci. αυτον οσ ον γινωσ κεθεον υιοθε ονητα. i. ipm tuū cognosce deū: q̄ dei filius est. Videlicet & ip̄e est dei filius: q̄ p̄ Salomonem sapientissimū regē diuino spiritu plenū locutus est ea q̄

hermes auctor'

ο κυριος και των παντων ποιητης ουθεου καλειν νενοηκα μεν επε ιυδευ τερονε ποιησε θεου ορα τον και ασιοθητον δελφητι ουδια το αισθεσαι αυ τον περ ιγαρ του του ουκεστι ποτερον αυτος αιστοι το αλλο τιεις αισθισιν υποπεπει και εισ νοουοτι ουν τον τονε ποιησε πρωτον και μορον και εν ακαλοσ δε αυτω εφανη και πκηρεσ τα τοσ παντων η γαθων η γαστη τε και πανυ εφ ιλησ εν ωσ ιδιον το κονη. i. domin⁹ & oīum creator: quē deū uocare cōsem⁹ q̄a scđum deū fecit uisibile & sensibile. Sensibile at̄ aio n̄ ideo: q̄a ip̄e sētit. Hoc .n. n̄ ē utrū ip̄e sentiat: sed q̄a ip̄e i sensū mittit & mētē. Q̄m̄ hūc fecit primū & unū solū. Bonus at̄ ei uisus ē: & plenissimus oīum bonorū: oblectatus ē & ualde amauit q̄si p̄priū filiū. Sibylla erythraea i carminis sui p̄cipio qd̄ a summo deo exorsa ē filij dei ducem & iperatore oīum his uersibus p̄dicat παντροτροφον κτιστην οθισ γλυκυπνευμα απασ ικα τεθε το και ηγη τορα γεθε ων παντων εοισησε. i. oīum nutritore creatorēq; q̄ dulce spiritū oib⁹ apposuit: ac principem oīum deorū fecit. Et rursus i sine eiusdē carminis αυτον ελωκεθεοσπισ τοισ ανδρασι γερανεν. i. eū dedit de⁹ fidelib⁹ uiris honorari: Et alia sibylla p̄cipit hūc oportet cognosci. αυτον οσ ον γινωσ κεθεον υιοθε ονητα. i. ipm tuū cognosce deū: q̄ dei filius est. Videlicet & ip̄e est dei filius: q̄ p̄ Salomonem sapientissimū regē diuino spiritu plenū locutus est ea q̄

LIBER QVARTVS

subiecimus. Deus possedit me i initio suarū uiarū i opa sua añ sæcula. Fūdauit me in pri Salomō.
cipio añq̄ terrā faceret: añ q̄ abyssos cōstitueret prius q̄ p̄ pdirēt fōtes aquarū: añ oēs
colles gēuit me dñs fecit regōes & terras ihabitabiles sub cælo. Cū peret cælos aderā illi
& cū secerneret suā sedē: cū sup uentos faceret ualidas nubes: & cū cōfirmatos pōeret
mōtes sub cælo. qñ fortia faciebat fundamēta terræ: erā penes illū disponēs Ego eram
cui ad gaudebat: quotidie at iucundabar ante faciē eius: cū lataret orbe pfecto Iccirco
aūt Trimegistus ἀνηχοργου του θεου. i. opificē dei dixit. Et Sibylla σουμεφολον. i. cō Trimegi
filiarium appellat: q̄ tanta sapientia sit instructus adeo p̄re: ut cōsilio & manibus utere stus
tur i fabricatione mundi.

Quod nomen filii & angeli aut hoibus sit ignotum licet nomen aliud & aliud hēat
quod ab utriq; adoratur: & unde dicatur Iesus: & unde Christus. Ca. vii.

Ortasse quærat aliquis hoc loco quis sit iste tam potēs: iā deo carus. & qd̄ no
mē hēt: cuius prima natiuitas nō mō antecessit mūdū: uerū et prudētia dispo
suerit uirtute cōstruxerit. Primū nos scire cōuenit nomē eius ne angelis qd̄
notū esse: q̄ morat̄ i cælo: sed ipsi soli ac deo p̄ri. Nec añ id publicabit̄: ut est scis litte
ris traditū: q̄ dispensatio dei fuerit iplera. Deinde nec enunciari posse hominis ore sicut

docet Hermes hæc dicens. αἰτιοαλε του του του αιτίου θεου θεου και αγατου Hermes
αγαθου φουλησις ητεον προηνευ κερου του ονομα ου λυναται ανθρωπινωσ auctor

τοματι λαληθηνα. Id est cā at huius causæ diuini & icreati boni uolūtas q̄ deū p̄tu
lit: cuius nomē nō pōt hūano ore dici. Et paulo post ad filiū. εστι γαρτισ ωτεκνον
απορριτοσ λογοσ σοφιασ οσοιοσ περι του κυριου παντων και προουμενου

σθεου ονειπει υπεραυθρωπον εσθαι. i. Est. n. filii secret⁹ qd̄a sermo sapia scūs de so
lo dño oium. Et dei q̄ añ mēte capitur quē dicere supra hoim est. sed quis nomē eius qd̄
ei a p̄cipio p̄ sūm⁹ iposuit: nullud p̄ter ipsū faciat: hēt tñ & iter angelos aliū uocabu
lum: & iter hoies aliud. Iesus q̄ppe inter hoies noiatur. Nā Christus non p̄priū nomen

est: sed nūcpatio ptātis & regni. Sed exponēda huius poīs rō est pp̄ ignorantū errorē:
qui eū mutata littera Christus solent dicere. Erat iudæis añ p̄ceptū ut sacrū confi
cerent unguentū: quo p̄gi possent hi q̄ uocabant̄ ad sacerdotiū uel ad regnū. Et sicut

nunc Rōanis indumentū purpuræ iligne est regia dignitatis assūptæ: sic illis vnctio sa
cri unguenti nomen ac ptātem regiā cōferebat. Verū qm̄ græci ueteres χρισθαι di
cebant ongī: qd̄ nunc αλειφεισθαι: sicut indicat Hōericus uersus ille quo pp̄itiabant

unxerūt oleo. του λευμουλουσ ανκαι χρισθαι λαιω. i. hūc aūt famulæ lauerūt
& unxerūt oleo. Ob hæe rōnem nos eū Christū nūcupamns. i. unctū: q̄ hebraice Messi
as dī. Vnde in q̄busdā græcis scripturis: q̄ male de hebraicis in teprata sunt ηλειμ
μνοσ: i. unguendo creatus scriptū iuenit̄ ηλειμμενοσ απο του αλεφεατα. i. ab un
guendo curari. Sed tñ utrolibet hoie rex significat. Nō q̄ ille regnū hoc terrenū fuerit
adeptus cuius capiendī nondum tempus aduenit sod q̄ cæleste ac sempiternū est: de
quo differemus in ultimo libro: nunc uero de prima eius natiuitate dicamus.

Quod filius bis natus est: aternaliter de p̄re & paliter de uirgine matre: sed natiuita
te inexcogitabili & ineffabili. Et quare dicatur uerbum: & i quo ab aliis angelis differat
& quare illi nō dicatur uerbum dei uel uerba. & quare hoīs spiritus dissolubilis: & qd̄
Dauid & Salomon p̄phetauerint de hoc uerbo. Et q̄ Salomon precesserit Troianum
bellum: & quid Ioannes euangelista de eodem uerbo. Cap. viii.

N primis. n. testificabimur illū bis esse natum: primum in spiritu: postea i car
ne. Vnde apud Hieremiā ita dī. Prius q̄ te formarē in utero: noui te: Et item
i

Hermes
auctor

Erratum
primum
Iesus un
dicitur
χρισθον

80 90

DIVINARVM INSTITVTIONVM

apud ipsum. Beatus qui erat anteq̄ nascere: qđ nulli alii cōtingit præter Christo. Qui cum esset a principio filius dei. regeneratus est denuo secundum carnē: q̄ duplex natiuitas eius magnum intulit humanis pectoribus errorem; circumsunditq; tenebras etiam his qui ueræ religiōis sacramenta retinebant. Sed nos id plane dilucideq; mōstrabim⁹ ut amatores sapiæ facilius ac diligentius instituamur: q̄ audit dei filium dici: nō debet tm̄ nefas mente cōcipe; ut existimet ex cōnubio ac p̄mixtiōe scēminæ alicuius deum p̄ creasse qđ nō facit nisi aial corporale mortiq; subiectū. Deus at̄ cū solus adhuc esset: p̄ misere se potuit aut cū esset t̄tæ pt̄tis: ut q̄cqd uellet efficeret: uiq; ad creādū societa te alterius nō indigeret: nisi forte existiabimus deū sicut Orphe⁹ purauit: & matrē esse & scēminā q; aliter generare nō quærit: nisi hēt uim sexus utriusq;: quasi ut ipse secum coiret: aut sine coitu non potuerit p̄creare. Sed Hermes in eadē fuit opinione cum dicit αὐτοπατορὰ καὶ αὐτομητορὰ, i. ipsum sui p̄rem & ipsum matrem sui. Quod si ita esset ut a p̄phetis p̄ dr̄: se etiam mater diceret. Quo mō igitur p̄creauit. Primum nec sciri a quoq; possunt nec narrari opa diuina: sed tm̄ sanctæ litteræ docent: in q̄bus cautū est illū dei filiū dei esse sermonē. Itēq; ceteros angelos dei spūs esse. Nā sermo est spūs cum uoce aliquid significante p̄latus. Sed tm̄ qm̄ spiritus sermo diuersis partibus p̄feruntur: siquidē spiritus naribus: ore sermo p̄cedit: magna inter hunc dei filiū ceterosq; angelos differētiæ st. Illi. n. ex deo taciti spiritus exierūt: q̄ nō ad doctrinā dei tradēda; ad ministeriū dei creabāt. Ille uero cū sit & ipse spiritus: tm̄ cum uoce ac sono ex dei ore p̄cessit: sicut uerbū ea. s. ratione q̄ uoce eius ad populum fuerat usus. i. q̄ ille magister futurus esset doctrinæ dei & cælestis arcani ad hoīs p̄ferendū. Quod ipsū primo locut⁹ est: ut p̄eū ipse ad nos loqueret. Et ille uocē dei ac uoluntatē nobis reuelaret. Merito ergo sermo & uerbū dei dr̄. q̄ p̄cedentē de ore suo uocalē spūm; quē nō utero. sed mente cōcepat: inexcogitabili quadā maiestatis suæ uirtute ad effigiē quæ p̄prio sensu ac sapientia uigeat: cōp̄rahendit: & alios itē spūs in angelos figurauit. Nostri spiritus dissolubiles sunt: q̄a mortales sumus. Dei autē spiritus & uiuūt & manēt: & sentiunt: q̄a ipse immortalis est: & sensus & uitæ dator. Nostræ uoces licet aure misceant atq; euanescaūt tamen plerūq; manent litteris cōp̄rahensæ: q̄to magis dei uocem credendum est: & manere in æternum: & sensu ad uirtute comitari q̄ de deo patre tanq̄ riuus de fōte traduxit. Quod si quis miratur ex deo deum p̄latōe uocis ac spiritus potuisse generari: si sacras uoces p̄phetarū cognouerit: desinet p̄fecto mirari. Salomonēq; p̄remq; ei⁹ David potentissimos reges fuisse: & eosdem p̄phetas: et his fortasse sit notū: q̄ diuinas litteras nō attingerunt: quorū alter q̄ posterius regnauit. Troianæ urbis excidium centum & quadraginta annis añcessit. Huius p̄ diuinorū scriptor hymnorū in psalmo trigesimo secūdo sic ait. Verbo de cæli solidati sunt: & spiritu oris eius oīs uirtus eorū. Itē rursus i psalmo quadagesimo quarto: Eruētauit cor meū uerbū bonū: dico ego opa mea regi. Cōstat uidelicet nulli alii opa dei esse nota: nisi filio soli: qui est uerbū dei & quē regnare in p̄petuū necesse ē. Itē Salomon ipsum uerbum dei esse demonstrat: cuius manibus opa ista mundi fabricata sunt. Ego inq̄t ex ore altissimi p̄diui ante oēm creaturā ego cælos feci ut oriretur lumen indeficiens: & nebula texi oēm terram. Ego i altis habitauī. & tonus me⁹ in colūna nubis. Ioannes quoq; ita tradidit: In principio erat uerbū: & uerbū rat apud deum. Oīa per ipsum facta sunt: & sine ipso factum est nihil.

Quod melius a græcis logos q̄ a latinis uerbum & qđ de deo senserint gentiles philosophi Zeno & Trimegistus.

Ed meli⁹ græci λογον dicūt q̄ nos uerbū: siue sermonē. λογος. n. & sermonē

LIBER QVARTVS

significat & rōnem. quia ille est uox & sapia dei. Hūc sermonē diuinū ne philosophi q- Zeno
de ignorauerūt: sed qdē zenō rerū natura dispositore atq; opificē uniuersitatis λογον
prædicat quē & fatū & necessitatē rerū: & deū & aiūm Iouis nuncupat: ea. s. consuetu- Iouis
dine qua solēt Iouē p deo accipe. Sed nihil obstat uerba: cū sententia cōgruat ueritati
Est. n. spiritus dei: quem ille aiūm nominauit. nā Trimegistus q̄ ueritatē pene uniuersā Trimegi
nescio quo mō inuestigauit: uirtutem maiestatisq; uerbi sæpe descripsit: sicut declarat stus
superius illud exemplū quo fatē esse ineffabilem quendā factūq; sermonem: cui⁹ enar
ratio modū excedat. Dixi de natiuitate prima breuiter ut potui. Nūc de secūda: quoniā
controuersia est in ea maxima: latius differendum est: ut ueritatem scire cupiētib⁹ lu
men intelligentiæ proferamus.

De secunda natiuitate filii quā pphete multo ante prædixerunt. Et quō eductus sit
Israhel ab ægypto: & qbus ingratus beneficiis caput bouis in memoriā Apis dei ægy-
ptiorū figurauerit. Et q̄s ordo publicarū fuerit ptātū usq; ad dñi passionē. Ca. x.

N primis igit scire oportet hoies sic a p̄cipio p̄cessisse dispositōem sūmi dei
ut esset necesse appropinquāte sæculo termino dei filiū descendere in terram
ut cōstitueret deo tēplū: doceretq; iustitiā. Verūtñ nō i uirtute angeli ut ptā
te cælesti: sed in figura hois & cōditōe mortali: ut cū magisterio functus fuisset tradere
tur in manus impiorū: mortēq; suscipet: ut ea quoq; p uirtutē domita resurgeret. & hoī
quē induerat: quem regebat: & sp̄e uincendæ mortis afferret: & præmia imortalitatis
admitteret. Hāc ego dispositōem ne q̄s ignoret: docebimus p̄dicta esse oia oia q̄ in chri
sto uidemus esse cōpleta. Nemo asseuerat oī nostræ fidē cōmodet: nisi ostendero pphē
tas ante multā temporū seriē p̄dicasse: fore ut aliquādo filius dei nasceret⁹ sicut hō & mi
rabilia faceret: & culū dei p totā terrā seminaret & postremo patibulo figeret⁹ & tertio
die resurgeret. Quæ oia cū pbauero eorū temporū litteris: qui deū suū mortali corpo
re utentē uiolauerūt. Quid aliud obstat: quo minus uerā sapiām clarum sit i hac reli
gione uerari. Nunc a principio totius sacramenti origo narrāda est. Maiores nostri q
erāt principes hebræorū cū sterilitate atq; inopia laborarent trāsierūt in ægyptū rei fru
mentariæ grātib⁹: diutius cōmorantes cū intolerabili seruitutis iugo præmerent⁹ tū
misertus eorū deus eduxit eos ac liberauit de manu regis ægyptiorū: post annos trecen
tos triginta duce Moysē: p quē postea illis lex a deo data est in qua eductōe ostēdit uir
turē suæ maiestatis deus. Traiecit. n. populum mediō mari rubro præcedente angelo:
atq; scindente aquā: ut populus p̄sicum gradi posset: quem uerius ut ait poeta: Cur
uata in mōtis faciem circumstet unda. Quæ re audita tyrānus ægyptiorum cū magna
suorū manu insecutus est: & mare adhuc patēs temere igressus coeūtibus aq̄s cum ex
ercitu delet⁹. Hebræi uero egressi in solitudine multa mirabilia uiderunt. Nam cum li
tim paterentur: ictu uirgæ rupe p̄cassa: p̄silit fons aquæ populūq; re creauit Quorū
sus esuriēte: cælestis alimentū: pluuia descēdit: qnēt cothurnices i castra eorū uētus i
duxit: ut nō mō pane cælesti: sed ēt instructoribus epulis saturarent⁹. Pro his tā diuinis
bñficiis honorē deo nō reddiderūt: sed depulsa iā seruitute: iam siti fameq; deposita: in
luxuriā p̄lapsi ad p̄phanos ægyptiorū ritus aiōs transtulerūt. Cū. n. Moyses dux eorū
ascendisset i mōtē: atq; ibi quadraginta diebus moraret⁹: aurēū caput bouis quē uocāt
ip̄si Apin: qdē eos signo p̄cederet figurarūt. Quo peccato ac scelere offensus deus impi
um & ingrātū populū p merito penis grādibus affecit: & legit quā p Moysen dederat
subiugauit. Postea uero cum in deserta quadam pte Syriæ cōsedisset: amiserūt uetus Iudei uñ
nomē hebræi: Et qm̄ princeps eorum exanimis Iudæa erat: Iudæi sunt appellati: & ter
sint dicti
h iii

DIVINARVM INSTITVTIONVM

ra quã icoluerẽ Iudæa. Et primo qdẽ nõ domino sint dicti regũ subiecti fuerũt: sed po-
pulo ac legi ciuiles iudices prædicebant: nõ tñ in annũ cõstituti sũt sicut Romã cõsu-
les: sed ppetua iurisdicõte subnixi. Tũ sublato iudicum noie: ptã regalis inducta ẽ. Ve-
rum regimẽ eorũ iudicibus tenẽtibus prauas religiões sæpe suscipat: atq; offensus ab
his deus toties alienigenis subiugabat: donec rursus penitẽtia populi mitigatus libera-
ret eos seruitute. Itẽ sub regibus finitimorũ bellis ob delicta uexati postreõ capiti abdu-
ctiq; Babylonẽ pccnas impietatis suæ graui seruitio pepederũt: donec Cyrus ueniret ire-
gnũ: q; statim Iudæos restituit edicto. Exinde Tetrarchas habuerũt usq; ad Herodẽ: q
fuit sub impio Tyberii Cæsaris: cuius año qntodecimo. i. duobus geminis cõsulib; añ
diem decimũ calendarum apriliiũ iudæi Christũ cruci affixerũt: hic rerũ exitus: hic ordo
in arcanis sanctarũ litterarũ continetur. Sed prius ostendã qua de cã in terram uenerat
Christus: ut fundamentum diuine religionis & ratio clarescat.

Quæ fuerit causa incarnationis Christi.

Ca. xi.

Vm sæpe iudæi præceptis salutaribus repugnarẽt: atq; a diuina lege desisterẽt
aberrantes ad ipios cultus deorũ: cũ deus iustos & electos sancto spũ iplebat p
phetas i media plebe cõstituẽs p quos peccata ingrati populi uerbis minacibus
icreparet: & nihil hominus ad penitẽtiã sceleris agẽdã hortaret: quam nisi egissẽt: atq;
abiectis uanitatibus ad deũ suũ redissent: fore ut testamentũ suũ mutaret. i. hæreditatẽ
uitæ imortalitatis ad externas cõuerteret natões. Aliũq; sibi populũ fidiõrem ex aliẽi
genis cõgregaret. Illi at a pphetis icrepati: nõ mõ uerba eorũ respuerũt: sed q; sibi pec-
cata exprobarẽt offensi eos ipsos exquisitis cruciatibus necauerũt: quæ oia diuinæ litte-
ræ signata cõseruãt. Dicit. n. ppheta Hieremias. Missi ad uos seruos meos ppheras an-
te lucem mittebam & nõ audiebatis me: neq; itendebatis auribus uestris cum dicerem
uobis. Cõuertebatur unusquisq; a uia sua mala: & a nequissimis affectatõibus uestris
& habitabitis in terra ista: quã dedi uobis & patribus uestris a sæculis usq; i seculũ. No-
lite ambulare post deos alienos: ut seruiatis eis. & ne iciteris me i opibus manuũ uestra-
rum ad dispnẽdos. Hefdras aut ppheta: qui fuit eiusdem cyri tpibus: a quo iudæi sunt
restituti sic loquit: Desciuerunt a te & abiecerunt legẽ tuam post cor suum & pphetas
tuos interfecerunt qui obtestabantur eos ut reuerterentur ad te: Itẽ Helias in libro Basi-
leon tertio: Aemulã æmulatõ sum domino deo oipotẽti: quia dereliquerũt te filii isra-
el & altaria tua demolierũt: & pphetas tuos interfecerũt gladio: & remãsi ego solitariõ
& q̃runt aiam meã auferre a me. Propter has illorũ impietates abdicauit eos i ppetuũ ita
q; desit pphetas mittere ad deos. Sed illũ filiũ suũ primogenitũ: illũ opificẽ rerũ & cõ-
solatorẽ suũ labi iussit e cælo ut religionẽ sanctã dei trãfferet ad gẽtes. i. ad eos q; deum
ignorabant: doceretq; iustitiã quã pfidus populus abiecerat: qd' iã pridẽ añũciauerat
se eẽ facturũ. Sic Malachias idicat dicẽs: Nõ ẽ mihi uolũtas circa uos dicit dominus: &
sacrificiũ acceptũ nõ habeo ex manibus uestris qm̃ a solis ortu usq; ad occasum clarifi-
cabitur nomẽ meũ apud gentes. Item Dauid in psalmo. xvi. Cõstitues me in caput gen-
tium: populus quẽ nõ cognoui: seruiet mihi. Esaias quoq; sic loquitur: Venio colligere
oẽs gẽtes & linguas & ueniẽt: & uidebunt claritatẽ meam: & dimittã sup eos signũ. Et
mittam ex his cõseruatos in gentes: quæ lõge sunt. quæ nõ audierãt gloriam meam: &
nunciabunt claritatẽ meã in gẽtes. Volens igit deus metat orẽ templi sui mittere in ter-
ram: noluit eum in potestate & claritate cælesti mittere: ut ingratis in deum populus i
errorem maximũ induceret: ac pccnas p facinoribus suis lueret: qui dominum ac de-
um suum non recãpisset: qd' olim ppheta cecinerant sic esse facturũ. Esaias enim quẽ

Hefdras

Helias

Malachi-
as

Dauid
Esaias

LIBER QVARTVS

ipsi iudæi ferta confectum credulissime necauerunt: ita dicit. Audi cælum & p̄cipe auri-
bus terra: quoniam dominus locutus est filios genui & exaltaui: ipsi aut spreuerunt me: agno-
uit bos possessorem suum: & asinus præsepium domini sui. Israel aut me non cognouit &
populus meus me non intellexit. Hieremias quoque limiter ait. Cognouit tempus suum
turtur & hirundo: & ruris passeret custodierunt tempora introitus sui: populus aut mens
non cognouit iudicium domini. Quomodo dicitis sapientes sumus: & lex domini nobiscum est
In cassum facta est metatura falsa. Scribæ confusi sunt sapientes trepidauerunt & capti
sunt: quoniam uerbum domini reprobauerunt. Ergo (ut cœpam dicere) cum statuisset deus
doctorē uirtutis mittere ad hoīes. renasci eū denuo in carne præcepit: & ipsi homini si-
mitem fieri: cui dux: & comes & magister esset futurus. Sed tamen quoniam clemens ē & pi-
us erga suos deus: ad eos ipsos eū misit: quos oderat: ne illis in perpetuum salutis uiam clau-
derat: sed his liberā facultatē sequēdi deū ut p̄miū uitę adipiscerent: si secuti fuisset: quod
plurimi eorū faciūt atque fecerūt: ut culpa sua in p̄cā mortis incurrerēt: si regē suū repudi-
assent. Apud illos igitur & ex eorū semine regenerari eū iussit: ne si fuisset alienigena: iu-
stā possent excusationem de lege p̄ndere: quod eum non suscepissent simul ut nulla oīo gēs
esset in terra: cui spes immortalitatis negaretur.

De conceptu & partu uirginis prædicto a prophetis. De passione: resurrectione: &
ascensione & iudicio.

Ca. xii.

Ascēdēs itaque de cælo spiritus ille dei sanctā uirginē: cuius utero se insinuaret: ele-
git. At illa diuino spiritu hausto repleta concepit & sine ullo tactu rei repete
uirginalis uterū itumuit. Quod si aialia quædam uēto & aura cōcipe solere oī-
bus notū ē: cur quis mirū putet: eū spiritu dei cui ē facile quicquid uelit: grauata ē uirginē
dicū: Quod sane incredibile posset uideri: nisi hoc futurū multa ante sæcula p̄phetæ
cecinnissent. Salomō sic ait infirmatus ē uterus uirginis. & accepit fœtū & grauata ē: & fa-
cta ē in multa miseratione mater uirgo. Itē p̄pheta Esaiās: cuius uerba sunt hæc: Propter
hoc dabis deus ipse signū. Ecce uirgo cōcipiet in utero & pariet filiū: & uocabitur nomē
eius Hemanuel. Quid hoc manifestius dici potest: Legebāt ista iudæi: quod eū negauerūt. si
quis nos hæc fingere arbitrat: ab his reqrat: ab his potissimū sumat. Satis firmū testio-
nium est ad p̄bandā ueritatem quod ab ipsis phibet inimicis. Hemanuel nūquā uocatus ē
sed Iesus quod latine dicitur salutaris siue saluator: quia cunctis gētibus salutarifer uēit. Sed p̄phe-
ta declarauit hoc nomen quod deus ad hoīes in carne uēturus esset. Hemanuel autē signifi-
cat nobiscum deus. scilicet quia illo per uirginem nato confiteri homines oportebat deum se-
cum esse id est in terra & in carne mortali. Vnde Dauid in psalmo octogesimo quarto:
Veritas inquit de terra orta ē: quia deus in quo ueritas ē: terrenum corpus accepit: ut ter-
renis uia salutis aperiret. Itē Esaiās ipse. Ipsi aut non crediderūt: & exarcerberūt sp̄m sc̄m.
Et cōuersus ē eis ad inimicitiam. Et ipse expugnauit: & recordās ē dierū sæculi: quod suscita-
uit de terra pastore ouium. Quis aut futurus esset ille pastor: declarauit alio loco dicens
Exultent cæli desup & nubes induant iustitiam. aperiat terra & pullulet saluator. Ego
enim dominus deus creauī eum. Saluator uero est (ut supra diximus) Iesus. Sed alio
loco idem propheta sic prædicauit: ecce natus est nobis puer: & datus est nobis filiū cui-
us imperium super humeros eius: & uocatum est nomen eius magni consilii nuncius.
Iccirco enit missus est a deo patre: ut uniuersis gentibus quæ sub cælo sunt: singula-
ris & ueri dei sanctum mysterium reuelaret ablatum perfido populo: qui aduersus deū
sape deliquit. Daniel quoque similia prælocutus est. Videbam inquit in uisu noctis: &

Salomon

Hemanu-
el

DIVINARVM INSTITVTIONVM

ecce in nubibus cæli ut filius hoīs uiuens & usq; ad uetustum dierum peruenit. Et qui assistebant obtulerunt eum: & datum est ei regnum: & honor & impium: & oīs popul⁹ tribus linguæ seruient ei: & potestas eius æterna quæ nunq; transibit: & regnū eius qd nō corrūpetur. Quō igit; iudæi & cōsitent & spant Christū dei: qui hūc iccirco reproba uerunt: qā ex hoīe natus est. Nā cū ita sit a deo cōstitutū: ut idem Christus bis ueniat in terrā: semel ut unū deū gentibus nunciaret: deinde rursus ut regnet quō in secundū eius aduentū credunt: q in primū non crediderūt. Atqui ppheta utrosq; aduētus paucis uerbis cōprehēdit. Ecce inqt in nubibus cæli ut filius hoīs ueniēs nō dixit ut fili⁹ dei sed fili⁹ us hominis: ut ostenderet q; carne indui haberet in terra: ut suscepta hominis figura & cōditōe mortali doceret hoīs iustitiā. Et cū mādati dei functus ueritatē gētibus reuelasset. mulctaret ēt morte: ut iferos ēt uiceret ac resignaret. Atq; ita demū resurgens ut p̄rem pficisceret in nube sublatus. Adiecit. n. ppheta & ait usq; ad antiquū dierū puenit: & oblatu⁹ est ei. Antiquū dierū appellauit sūmū deū cuius ætas & origo nō pōt cōprehēdi: qā solus a sæculis fuit: & erit semp̄ i sæcula. Christū at post passionē & resurrectōem ascensurū esse ad deū patrē. Dauid in psalmo cōtestimonio cōtestatus est his uerbis. Dixit dominus domino meo. sede a dextris meis. quoad usq; ponā inimicos tuos suppedaneum pedum tuorū qui ppheta cū rex esset: quē apellare dñm suū posset: qui sederet ad dextrā dei: nisi Christū filiū dei. q est rex regū & dominus dñorum. Quod Esaias aptius ostendit dicens: Sic dicit dominus deus Christo domino meo: cuius tēni dextrā obaudire. Ante cū gentes & fortitudinē regū dirūpā. Ap̄iam Ante illum portas & ciuitates nō claudēt. Ego ante ibo: & mōtes deplanabo: & fores æreas cōterā: & seras ferreas cōfringā. Et dabo tibi thesauros absconditos inuisibiles: ut scias quia ego sum dominus deus q uoco nomen tuum israhel. Deniq; ob uirtutē & fidē quā deo exhibuit i terra: datū est ei regnū: & honor: & impium: & oēs populi tribus linguæ seruiēt ei: & ptās eius æterna: quæ nūq; trāsīt ad regnū eius nō corrūpet. Quod qdem duobus modis intelligi: qā & nunc hēt ppetuā ptatem: cū oēs gentes & oēs linguæ numen eius uenerantur: maiestātē cōsitent doctrinam sequūtur: uirtutē imitant. Habet ip̄ium: habet honorē: cū oēs trib⁹ terræ p̄ceptis eius obtempant. & idē postea eū rursus aduenerit: in ptate ac claritate aut oēm aiām iudicet & iustos ad uitā restituat: tūc ueræ totius terræ regimē obtinebit: Tūc sublato de reb⁹ hūanis oī malo aureū sæculū (ut poetæ uocāt .i. iustum ac pacificum tempus orietur. Sed hæc uberius in ultimo libro differemus cū de secundo aduentu loquemur: nūc de primo (ut cœpimus) explicemus.

Quod filius a patre est secundū deitatem: & qd geminæ substantiæ esse cōiūgitur: tū ex opibus p̄priis: tū ex oraculis pphetarū: & ēt Apollinis Milesii testimonio. & q̄re nec ad Salomonē: nec ad aliū q ad Christū referrī possunt uaticia pphetarū. Ca. xiiii

Unus igit; de⁹ ac parēs oīum cū religionē suā trāsferre uoluisset doctorē iustitię misit e cælo: ut nouis cultorib⁹ nouā legē i eo uel p̄ eū daret. Nō sicut añ fecerat p̄ hoīem: sed tñ nasci eū uoluit tāq; hoīem ut p̄ oīa sūmo p̄ri similis existeret. Ipse. n. deus p̄r & origo & principiū rerū qm̄ & parentibus caret: α π α τ ω ρ atq; α μ ι τ ω ρ .i. sine patre atq; m̄re a Trimegisto uerissime noīat: q; ex nullo sit p̄creat⁹. Ic circo ēt filium bis nasci oportuit ut ipse fieret ap̄tor atq; am̄tor: In prima enim natiuitate sæculi am̄tor fuit: quia sine officio matris a solo deo patre progeneratus est. In secunda uero carnali ap̄tor fuit. quoniā sine patris officio uirginali utero procreatus: ut mediam inter deum & hoīem substantiā gērēs nostram hāc fragilem ignebillēmq; naturam quasi manu ad immortalitatem posset educere: factus ē dei filius p̄ spiritum &

LIBER QVARTVS

hois p̄ carnē. i. & deus & hō: dei uirtus i eo ex opibus quæ fecit: apparuit. Fragilitas ho-
minis ex passiōe quā ptulit: quā cur suscepit paulo post docebor Interi & deū fuisse &
hoiem ex utroq; genere pmixtū pphetis uaticinātib⁹ discius. Esaias deū fuisse testatur
his uerbis: Fatigata ē Aegyptus & negociatio Aethiopū & Saba. Viri alti ad te trāsgre-
diēt: & tui erūt serui: & post te ābulabūt uincti cōpedibus: & adorabūt & te p̄cabunt
qm̄ in te deus ē. Et nō ē alius deus p̄ter te. Tu. n. deus es & nesciebamus: deus israel sal-
uator. Cōfundent⁹ & reuerbunt⁹ oēs q̄ aduersant⁹ tibi: & cadēt in cōfusione. Itē ppheta
Hieremias sic ait: Hic deus nr̄: & nō deputabit⁹ alius absq; illo q̄ inuenit oēm uia pru-
dentia & dedit eā iacob puero suo: & israhel dilecto sibi. Post hæc i terris usus ē: & cū
uerfat⁹ ē. Itē Dauid i psalmo q̄dragesimoquarto: Thron⁹ tu⁹ de⁹ i sæcula sæculorū uir-
ga æq̄tatis: uirga regni tui. Dilexisti iusticiā: & odio habuisti iusticiā p̄pterea unxit te
deus: deus tuus oleo exultatiōis. Quo uerbo & nomen oñdit: siquē (ut supra docui) ab
unctōe appellatus ē. Christus. Deide hoiem fuisse eūdē Hierēias docet dicēs. Et hō est
& qs cognouit eū. Itē Esaias: & mittet eis deus hoiem & lauabit eos iudicans sanabit
eos. Sed & Moyse inumeris ita loq̄t: Orietur stella ex iacob: & exurget hō ex israel.
Propterea Milesius Apollo cōsultus utrū ne deus an hō fuerit: hoc mō respōdit græce

ΘΗΗΥΟΣ ΕΗΗΚΑΤΑ ΣΑΡΚΑ ΣΟΦΟΣ ΤΕΡΑΤΩΔΕΣ ΙΝ ΕΡΓΟΙΣ
ΑΛΑΥΠΟΧΑΛΛΑΙΩΝΚΡΙ ΤΩΝΟΠΛΟΙΣ ΛΑΛΘΕΙΣ
ΥΟΜΦΟΙΣ ΚΑΙ Σ ΚΟΛΟΜΕΣ ΣΙ ΠΙΚΡΗΝ ΑΝΕΠΛΗΣΕ ΤΕΛΕΥΤΗΝ. Idest mortali erat: corpe
mōstrosi opibus: sed sub iudiciis Chaldaeis armis cōp̄r̄ h̄esus: clauis & fustib⁹ ama-
rum finē cōpleuit. Primo qd̄ uersu uerū dixit: sed argute cōsultorē sefellit sacramentū
ueritatis penitus nescientē. Videf. n. negasse illū deū: sed cū fatef̄ secundū carnē fuisse
mortale qd̄ nos ēt̄ p̄dicamus: cōsequēs ē: ut secundū spiritum deus fuerit: qd̄ nos af-
firmamus. Quid. n. fuerat necesse carnis facere mentionē satis esset dicere fuisse morta-
le: Sed ueritate p̄ssus negare nō potuit quēadmodū res se hēret sicut illud qd̄ ait fuis-
se sapientē. Quid ad hoc Apollo r̄ndes: Si sapiēs est: ergo doctrina eius sapia est: nec ul-
la alia: & sapientes q̄ sequunt⁹: nec ulli alii: Cur ergo uulgo p̄ stultis & uanis & ineptis
habemur. q̄ sectamur magistrū ēt̄ ipsorū deorū cōfessioe sapientē: Nā qd̄ ait potentifi-
ca illū opa fecisse: quo maxime diuinitatis fidem meruit. assentiri nobis iā uidetur cum
dicit eadē: q̄bus nos gloriamur. Sed colligit se tñ: & ad demōicas fraudes redit: Cū. n.
uerū necessitate dixisset: iā deorū at̄ sui p̄ditor uidebat⁹ nisi qd̄ ab eo ueritas exp̄sserat
mendacio fallente cælasset. Ait ergo illū fecisse opa miranda: uerū nō diuina uirtute sed
magica. Quid mirū: si hoc Apollo ueritatem ignorantibus psuadit cum iudæi quoque
cultores ut uidebatur summi dei idem putauerint: cū ante oculos eorū quotidie fierent
illa miracula: nec tñ tantarum uirtutū cōtemplatione impelli potuerunt: ut deum cre-
derent quem uidebant: Propterea Dauid quem inter ceteros prophetas uel maxime le-
gūt: in psalmo uigesimo sic eos dānat. Redde illis retributiōem eorum qm̄ non intelle-
xerunt in opibus domini. Ex huius ipsius domo Christū generatum iri secundum car-
nem: & ipse dauid & alii anunciauerunt. Apud Esaiā ita scriptum est: & erit i die illa ra-
dix iesse: & qui exurget principari in nationes: in eum gentes sperabunt & erit requies
eorū in honore: & alio loco. Exiet uirga de radice iesse: & flos de radice eius ascendet: &
requiescet sup eum spūs dei: spiritus sapientia & intellectus: spiritus consilii & fortitu-
dinis spiritus pietatis & implebit illum spiritus timoris dei. iesse autē fuit pater Dauid
ex cuius radice ascensurum esse florem p̄locutus ē eum scilicet: de quo Sibylla dicit:
ΑΝΘΗΤΕΙ ΔΑΗΖΟΣ ΚΑΡΟΝ. Idest florescet autem flos purus. Item in Basileon libro sc̄do

DIVINARVM INSTITVTIONVM

Propheta Nathā missus est ad dauid uolentē deo tēplū fabricare & fuit uerbū domini ad Nathā dicēs: Vade & dic seruo meo Dauid hæc dicit dominus oīpotens. Nō tu edificabis mihi domū ad inhabitandū: sed cū impleti fuerint dies tui & dormieris cū p̄rib⁹ tuis: suscitabo semen tuū post te & parabo semen eius. Hic ædificabit mihi domū in noīe meo & erigā thronū eius usq; in sæculū: & ego ero ei i p̄rem: & ipse erit mihi in filiū: & si dē cōsequet̄ domus eius usq; in seculū. Sed hæc ut iudei nō itelligerēt illa fuit cā: q; Salomon fili⁹ Dauid deo tēplū ædificauit & ciuitatē quā de suo noīe Hierosolimā nūcupauit. Itaq; ad ipsum quæ a p̄pheta dicta sunt: rettulerūt. Salomō at̄ ab ip̄o p̄re suo i perii regimen accepit. Prophetæ uero de eo loquebant̄: q; tū nasceret̄. Postq; Dauid cū p̄rib⁹ suis requeuisset. Præterea salomōis impiūm p̄petuū nō fuit. Annis. n. xxx. regnauit: deinde q; nūq; filius dei dictus sit: sed filius Dauid: & domus quā ædificauit: nō est fidē cōsecrata sicut ecclesia. quæ est uerū tēplū dei qd̄ nō i parietib⁹ ē: sed i corde hoīum ac fide: q; credunt in eū: ac uocant̄ fideles. Illud uero solomoniū tēplū q; manu factum est manu cecidit. Deniq; p̄ eius in psalmo centesimo uigesimo septimo de opib⁹ filii sui p̄phetauit hoc mō si dominus nō edificauerit domum: sine cā laborant q; edificant eā si dominus nō custodierit ciuitatem: sine causa uigilant qui custodiunt eam.

De æterno Christi sacerdotio: qd̄ p̄pheta sicut & cætera p̄dixerūt sic exprimentes Iesum Christū: ut oracula nec ad filiū Naue nec ad filiū ioseph ualeant retorqueri: & de uis quas docuit Christ⁹: q; nōq; suū honorē quæsiuit: sed p̄ris. Cap. xiiii.

Vibusex rebus apparet p̄phetas oēs denuntiasse de Christo fore aliqñ ut ex genere Dauid corporaliter natus cōstitueret æternū tēplū deo: qd̄ appellatur ecclesia: & uniuersas gētes ad religionē uerā dei cōuocaret. Hæc dom⁹ fidelis hoc imortale tēplū i quo siqs nō sacrificauerit imortalitatis præmiū nō habebit. Cuius tēpli & magni & æterni qm̄ Christus fabricator fuit: idē necesse est habeat in eo sacerdotiū sempiternum. Nec pōt nisi p̄ eū qui cōstituit tēplum ad aditū templi & ad cōspectū dei pueniri. Dauid i psalmo ceteresimo nono id ipsum docet dicēs: Ante luciferū gēuī te. Iurauit dominus & nō penitebit eū: tu es sacerdos in æternum secundū ordinē Melchisedech. itē i Basileon li. i. Et suscitabo mihi sacerdotē fidelē: qui oīa quæ sunt i corde meo faciat. & ædificabo ei domū fidelē & transibit i cōspectu meo oibus diebus. Quis at̄ futurus esset: cui deus æternum sacerdotium pollicebat̄: Zacharias ēt noīeposito aptissime docuit. sic. n. dixit: & ostendit mihi dominus deus iesum sacerdotē magnum stantem ante faciem angeli domini: & diabolus stabat ad dextram ipsius: ut aduersaret̄ ei. Et dixit dominus ad diabolum: Impet tibi dominus in te: q; elegit Hierusalem & ecce titio eiectus ab igne: & Iesus erat indutus uestimētis sordibus: & stabat ante faciem angeli: & respōdit & dixit ad circūstātes ante faciem eius: Ferte uestimēta sordida ab eo & induite eū tūica talari: & ponite cidari mūdā sup̄ caput ipsi⁹: & coopuerūt eū uestimēto & iposuerūt cidari mūdā sup̄ caput ipsius. & angelus dñi stabat: & testificabatur ad eū dicēs. Hæc dicit dñs oīpotens: si in uis meis ambulaueris: & præcepta mea seruaeris: tu iudicabis domum meā & dabo tibi qui cōuertentur i medio horū circūstantiū. Audi itaq; Iesu sacerdos magne. Quis nō igitur captos mētibus tū fuisse iudæos arbitretur: q; cum hæc legerent & audirēt. nefādas manus suas deo suo itulerūt. At q; ab eo tpe quo zacharias fuit usq; ad annū q̄ntumdecimum Tiberii Cæsaris: quo Christ⁹ crucifixus ē: anni q̄ngenti numerantur: siquidem Darii & alexandri adoleuit ætate: q; fuerunt nō multo postq; Tarquinius supbus exactus est. sed illi rursus eodē mō falsi decepti sunt: putantes hæc de iesu eē dicta filio Naue qui successor fuit Moysi: aut de sacer-

Zachari
as

Tiberius
caesar

dote Iesu filio Ioseph: in quos nihil cōgruit eorūq̄ p̄feta narrauit. Nō. n. sordidati il
 li unq̄ fuerūt: cū alter eorū princeps potētissimus fuerit alter sacerdos: aut p̄pessi sunt
 aliquid aduersi: ut tanq̄ titio eiectus ex igne putarēt: Aut aliquādo in cōspectu ange
 lorū steterūt: aut p̄pheta de p̄teritis loquebat̄ potius q̄ de futuris. Locut⁹ ē igr̄ de Ie
 su filio dei: ut ostēderet eū primo i humanitate & carne eē uētūrū. Hæc. n. ē uestis sor
 dida: ut pararet tēplū deo & sicut titio igni cōbureret. i. ab hoīb⁹ cruciamēta p̄feret &
 adultimū extingueret. Titionē. n. uulgo appellat extractū loco torrē semiuultū extin
 ctū. Quomō āt & cū q̄bus mandatis a deo mitteret̄ i terrā declarauit spiritus dei p̄
 p̄phetā docens futurū ut cū uoluntate sūmi patris fideliter & cōstāter ip̄lesset: acci
 pet iudiciū atq; iū p̄mū sempiternū. Si in uis meis inq̄ ambulaueris & p̄cepta mea
 seruaueris: tu iudicabis domū meā: Quæ fuerit uia dei: & q̄ p̄cepta eius: nec ambigu
 um nec obscurū ē. Deus. n. cū uideret malitiā & falsorū deorū cultus p̄orbē terræ in
 ualuisse: ut iā nomē eius ex hoīum memoria fuisset pene sublatū. Si qdē iudæi quoq;
 q̄bus solis arcanū dei creditū fuerat: relicto deo adcolēda figmēta irratiti: demonum
 fraudib⁹ aberressent nec increpiti p̄ p̄phetas reuertī ad deū uellēt filiū suū p̄cipem
 angelorū legauit ad hoīes: ut eos cōuerteret ab ip̄iis & uanis cultibus ad cognoscēdū
 & colendū uerū deū. Itē ut eorū mentes a stultitiā ad sapiētīā: ab iniquitate ad iustitiā
 opa tra duceret. Hæ sunt uia dei i q̄bus ambulare eum p̄cepit. Hæc p̄cepta quæ ser
 uāda mādauit: ille uero exhibuit deo fidem. Docuit. n. q̄ unus deus sit eūq; solum coli
 oportere: nec unq̄ se deū esse dixit: q̄ nō seruasset fidem: si missus ut deos tolleret: &
 unū assereret: i. duceret alium p̄ter unū. Hoc erat nō de uno deo facere p̄coniū: nec eius
 qui miserat: sed suum p̄p̄riū negociū gerere ac se ab eo quem illustraturus uenerat se
 parare. Propterea q̄ tā fidelis extitit: q̄ sibi nihil p̄fus assumpsit: ut mādata mittē
 tis ipleret: & sacerdotis p̄petuū dignitatē: & regis summi honorē & iudicis potestatē
 & dei nomen accepit.

De batismo Christi & miraculis quæ gessit in carne ante passionē: quæ non modo
 a prophetis p̄nuntiata sunt: sed etiam uaticinio Sibyllarū: sicut Cicerō & Varro testā
 tur: sed oracula ante Christi aduentū nō potuerūt intelligi. Cap. xv.

q̄ Voniā de sc̄da natiuitate dixim⁹: q̄ se hoīb⁹ i carne mōstrauit. ueniam⁹ ad
 illa opa mirāda q̄ cū eēt uirtutis cælestis idicā: magnū Iudæi putauerūt. cū
 primū cœpit adolescere tinct⁹ ē a Ioāne p̄pheta i iordane flumine: ut lauacro spiritali
 peccata n̄ sua: q̄ utiq; n̄ habebat: sed carnis quæ gerebat: aboleret: ut quemadmodū iu
 dæos suscepta circūcisiō: sic ēt gētes baptismo. i. purifici roris p̄fusiōe saluaret. Tunc
 uox de cælo audita ē filius me⁹ es tu: ego hodie genui te. Quæ uox ap̄d Dauid p̄dī
 cta iuenit̄ & descēdit sup̄ eū spiritus dei format⁹ i speciē colūbæ cādidæ. Exinde maxi
 mas uirtutes cœpit opari nō p̄stigiis magicis: q̄ nihil ueri ac solidi ostētāt: sed uī ac
 ptātē cælesti: quæ ēt p̄idem p̄phetis nūciātibus canebat̄. Quæ opa tā multa sunt: ut
 unus liber ad iplēda oīa satis nō sit. Eūerabo igr̄ illa breuiter & generati sine ulla p̄lo
 narū ac locorū designatione: ut ad exponendam passionis eius crucisq; rationē possim
 puenire quo iam dudum festinat oratio. Virtutes eius fuerunt: quas Apollo portentū
 ficas appellauit: q̄ quacūq; iter faciebat: a gros ac debiles & oī morborū genere labo
 rātes: uno uerbo unoq; momēto reddebat incolumes: adeo ut mēbris oībus capti: re
 ceptis repēte uirib⁹ roborati ip̄i lectulos suos reportarent i q̄b⁹ fuerāt pauloātē dela
 ti. Claudis uero ac pedū uitio afflictis: nō mō gradiēdi: sed ēt currendi dabat facultatē
 Tū quorū cæca lumia altissimis tenebris erāt: eorū oculos i pristinū restituebat aspe

DIVINARVM INSTITVTIONVM

Etū: Mutorū quoq; linguas in eloquū sermonēq; soluebat. Itē surdorū patefactis au-
rib; insinuabat auditū: pollutos ac aspsos maculis repurgabat. Et hæc oīa nō manibus
aut aut aliq̄ medela: sed uerbo ac iussione faciebat: sicut et Sibylla p̄dixerat παντα-
λον ω π̄ραττον πασαν τενοσον θερα π̄ευων. i. oīa uerbo agēs: oēm ifirmitatem
curās Necutiq; mirū q; uerbo faciebat mirabilia: cū ip̄e eēt dei uerbū celestis uirtu-
te ac potestate subnixū. Nec satis fuit q; uires ibecillibus redderet: q; debilib; integrita-
tē: q; agris & languentibus sanitatem: nisi etiā mortuos suscitaret: uelut e somno so-
lutos: ad uitāq; reuocaret Quæ uidētes tūc iudæi: dæmonica potētia fieri arguebāt:
cū oīa sic futura ut facta sunt: arcanæ illorū litteræ cōtinerēt. Legebat quippe tū alio-
rū p̄phetarū: tū Esaiæ uerba dicentis. Cōfortamini manus resolutæ: & genua debilia
cōsolamini. Qui estis pusilli aī nolite timere: nolite metuere: dominus noster iudiciū
retribuet ip̄se ueniet & saluos faciet nos. Tunc apient̄ oculi cecorū & aures surdorum
audient. Tūc saliet claudus sicut ceruus: & plana erit lingua mutorū: q̄a rupta est i de-
serto aqua & riuus i terra sitienti. Sed & Sibylla eadem cecinit his uersibus

νεκρ̄πν̄ δ̄ενασ̄τασ̄ισ̄εσ̄ται, καῑ χωλων̄ αρ̄μοσ̄ ω̄ροσ̄
καῑ κωφο̄σ̄ ακουσει, καῑ τυφοῑ φλεψουσι: λαλησουσ̄ ιν̄ουλᾱ λευτεσ̄. i. mor-
tuorū at̄ surrectio erit & claudorū cursus uelox. surdus audiet: cæci uidebūt: loquent̄
nō loquentes. Ob has eius uirtutes & opa: diuina cū magna illū multitudo sequerēt
uel debiliū uel ægrotorū: uel eorū q; cū andos suos offerre cupiebāt: ascendit i mon-
tē quendā desertum: ut ibi adoraret ubi cū triduo moraret̄ ac fame populus labora-
ret uocauit discipulos q̄rens q̄tos secū cibos gestarēt. At illi quinq; panes & duos pi-
sces i perase habere dixerūt. Afferr̄ ea iussit: ac multitudinē p̄quinq; genos distribuā
discūbere. Quod cū discipuli faciūt: frāgebat ip̄se panē miouatim: carnēq; pisciū cō-
mīnnebat: & utraq; in manibus eius augebātur. Et cum apponere illa populo disci-
pulis impasser̄: saturata sunt quinq; milia hoīum: & isup̄ duodecim cophini residuis
fragminibus ipleri. Quid aut dici aut fieri pōt mirabilius? At id sibylla futurū cecine-
rat olim his uerbis.

εν̄αρ̄τοισ̄ αμᾱπεντε καῑν̄ χ̄θοῡσεῑλυσῑν

αν̄δρων̄ χ̄ιλιᾱδασ̄ εν̄ερ̄η̄πω̄πεω̄τε κο̄ρεσει.

καῑ ξ̄απε̄ρισ̄ σ̄ενον̄τᾱ λ̄π̄φ̄ων̄ μετᾱελασ̄ματᾱ

δω̄δεκᾱ π̄η̄ρω̄σ̄εῑ κο̄φινοῡσ̄ εισ̄ε̄λπῑδᾱ πολλοῡ. Id est panib; simul quinq; & pi-
scibus duob;: hominū milia i hereno quinq; satiabit: & reliqas tollēs. xii. cophinos i
plebit i sp̄e multorū. Quæro qd hic potuerit ars magica moliri: cui; p̄itia ad nihil ali-
ud q̄ ad circumscribendos oculos ualet. Itē se cessurus orandi gr̄a sicut solebat i motē
p̄cepit discipulis ut nauiculā sumerēt: seq; p̄cederēt. At illi urcente iā uespe p̄fecti:
cōtrario uento laborare cœpunt: Cū iā mediū fretū tenerent: tū pedibns mare igres-
sus cōsecutus est eos tāq; i solido gradiens nō ut poete Orionē mentiūt i pelago inci-
dentē qui demersa corpis p̄te: humero sup̄heminet undas. Et rursus eum obdermuif-
set in nauē: & uentus usq; ad extremum piculū s̄xuire cœpisset: excitatus somno si-
lere protinus untum iussit & fluctibus qui maximī ferebāt cōquiescere statimq; sub
uerbo eius tranquilitas insecuta est. Mentiuñt fortasse litteræ docentes tantā fuisse in
eo potestatem: ut i perio suo cogeret uentos obsequi: maria seruire: morbos cedere: i
feros obedire. Quid q; eedē sibyllæ carminibus suis ante docuerunt: quarū una cu
ius supra fecimus mentionem: sic ait:

τοῡσ̄ ανε̄μοῡσ̄ παν̄σ̄εῑ λογ̄ω̄σ̄ π̄ρω̄σεῑ δ̄ατᾱλασ̄τ

Orion

LIBER QVARTVS

μαίνομένην: ποσὶν ἐκρήνησεν πιστοὶ τε πατισασ. i. uētos cōpescet: sterneret autē insanū
 mare pedib⁹ fideq; calcans. Et rursus alia quæ dicit,
 κοματα πέρυσσε ἰνὸς τοῦ ἀνθρώπων ἀπολυσε
 ζήσει θεόρνοτασ ἀπώσεται ἀλγεαποκλοισ
 εκμιασ πηγῆσ ἀρτου χορτοσ εσσεται κηδρον. i. flui⁹ pambulabit: morbos ho
 minū resoluet: uiuificabit mortuos arcebit dolores a multis. Ex uiuo fonte potus satie
 tas erit uiris. His testimoniis qdā reuicti solent eo cōfugere: ut aiant nō illa esse carmina
 Sibyllæ: sed a nr̄is ficta atq; cōposita. Quod pfecto non putabit q Cice. Varronemq;
 legerit: aliosq; ueteres: q Erythræam Sibyllā cæterasq; commemorant: ex quarū libris
 ista exēpla pferimus: qui auctores obierunt anteq̄ Christus secūdū carnē nasceretur
 Verū nō dubito: qn illa carmina priorib⁹ t̄pibus p deliramēto sint hita: cū ea nēo itel
 ligeret: Denūciabūt. n. mōstrosa quædā miracula: quorū nec rō: nec t̄ps: nec auctor de
 signabat. Deiq; Erythræa fore ait: ut diceret̄ insana & mendax. Ait. n. φισουσ ινσιφου
 λην μαίνομένην ψεισ τρία ἔμεπαν λευένηται ἀπανάτα τήνικα μου μήκ
 μην ποίησεται και ουκετι με ουδεις μαίνο μένην φησ ἐκ τήνθεου με γαλοιο
 πρόφητην. i. dicent insanā uatem & mendacē me. Cū autē facta fuerint uniuersa tū mei
 meminerint: neq; me iā qsq; mendacē dicet dei magni ppheten. Latuerūt igit̄ multis se
 culis: postea uero ai aduersa sūt: quæ Christi natiuitas & passio patefecit arcana sicut et̄
 uoces pphetarū: quæ tū p annos mille quingentos uel eo amplius lecte fuissent a popu
 lo iudæorū: nec tñ intellectæ sunt: nisi postq̄ Christus & uerbo & opibus interpretatus
 est. Illum. n. pphetæ anūciauerunt: nec ullo modo poterant quæ illi loquebantur in
 telligi: nisi fuissent uniuersa completa.

De passione Christi quæ iudæis est scandalo & stultitiæ gentibus: quomodo sum
 mam uirtutem contineat & ueram & singularem sapientiam & ueritatem sicut pphe
 tæ fuerunt prælocuti. Ca. xvi.

Enio nunc ad ipsam passionem: quæ uelut opprobrium nobis oblectari solet
 & hoïem: & ab hoïbus insigni supplicio affectū & excruciatū colam⁹ ut doceā
 u eam passionem ab eo cū magna & diuina rōe susceptā: & in ea sola & uirtutē
 & ueritatē & sapiam cōtineri. Neq; n. si beatissimus in terra fuisset: & p oēm uitā in sū
 ma felicitate regnasset: qsq; illū sapiēs aut deū credidisset: aut honore diuino dignū iudi
 casset qd faciunt ueræ religiōis exptes: q caducas opes: & fragile potentia: & alieni be
 neficii bona non tm̄ suscipiunt: uerū et̄ cōsecrant & sciētes memoriæ mortuorū deser
 uūt: fortunā iā extinctā colentes quā ne uiuā qdem præsentemq; sapientes colendā si
 bi unq̄ putauerūt. Nec n. pōt aliqd in rebus terrenis esse uenerabile cæloq; dignū: sed
 sola est uirtus: sola iustitia. quæ pōt uerū bonū & cæleste & ppetuū iudicari: qā nec da
 tur cuiq; nec auferē: qā uirtute ac iustitia: quoniam Christus instructus uenit i terrā: im
 mo uero quoniam ipse ē uirtus: & ipse iustitia descēdit: ut eā doceret hoïemq; formaret
 Quo magisterio ac dei legatōe pfunctus ob eā ipsam uirtutē quā simul & docuit & fe
 cit ab oib⁹ gētib⁹ & meruit: & potuit deus credi. ergo cū magn⁹ populus ad eū uel ob
 iustitiā quā docebat: uel ob miracula quæ faciebat subinde cōflueret. & præcepta eius
 audiret: & a deo missū deiq; filiū crederet. tū primiores iudæorū & sacerdotes ista stiu
 lati: q; ab eo tāq; peccatores increpabāt. & inuidia deprauati. q; cōfluēte ad eū multitudine
 cōtēni se ac deserui uidebāt & q; caput sceleris illorū fuit stultitia & errore cæcati. & ime
 mores præceptorū cælestiū ac pphetarū coierunt aduersus eū. ipiūq; cōsiliū de eo tollē
 do cruciā doq; cœpunt qd pphetæ multo antescriserāt. Nā & Dauidi p̄cipio psal
 i

8. 17

DIVINARVM INSTITVTIONVM

Salomon

morū suorū puidēs i spiritu q̄tū facin⁹ admissu. i eēt; beatū eē ait. q nō abierit i cōsilio ipiorū. Et Salomō in li. sapiaē his uerbis usus ē. Circūueniamus iustū: qm̄ insuaui ē nobis & exprobat nobis peccata legis: pmittit se sciam dei habere: & filiū dei se noiat: factus est nobis in traductōem cogitationum nostrarū: grauis est nobis ē ad uidendum quoniam dissimilis est aliis uita illiud: & immutatae sunt uiaē illius: tāq̄ nugaces axistimati sumus ab eo: cōtinet se a uiis nostris: quasi ab immundis: & praefert nouissima iustorū: & gloriat^r p̄m se h̄re deū. Videamus ergo si sermones illius ueri sūt: & tētemus quae uentura sūt illi. Cōtumeliis & tormentis iterrogemus eū: ut sciamus reuerentiā illius: & pbemus patientiam illius morte turpissima cōdemnemus eū. Hęc cogitauerūt & errauerunt. Excācauit. n. illos stultitia ipsorū: & nesciuerūt sacramenta dei. Nōne ita descripsit nefariū illud cōsiliū ab ipiis initiū contra deū: ut plane iterfuisse uideat^r? Atq̄ a Salomōe q̄ hęc cecinit usq; ad id tempus quo gesta res mille ac decem anni fuerūt. Nihil nos fugimus: nihil addimus: Habebāt hęc: q̄ fecerūt legebāt i quos hęc dicta sunt sed & nūc heredes nois & sceleris illorū habent: & damnatōem suā pphetarū uoce p̄dictam quotidianis lectionibus psonāt. Ne aliqñ in cor suū quae pars est: & ipsa damnationis admittūr icrepiti. Ergo saepe a Christo iudai exprobatē illi peccata & iniustitias & a populo pene deserti cōcitati sūt ad necandū. Cuius rei audaciam illis dedit humilitas eius. Nam cū legerent cū q̄ta uirtute & claritate fili⁹ dei uēturus esset e caelo: Iesū aut cernerent humilem: q̄tum sordidū: informem: nō credebāt filium dei esse: ignorantes duos aduētus eius a pphetis esse p̄dictos. Primū in humanitate carnis obscurū. Secundū in fortitudine carnis manifestū. De primo Dauid in psalmo septuagesimo primo sic ait. Descendet sicut pluuia in uellus. & orietur in diebus eius iustitia. & abūdātia pacis dōec extollat^r luna. Sicut. n. pluuia si descēdat in uellus: ai aduerti nō pōt: q̄a strepitum nō facit: ita Christū in terram sine cuiusq̄ suspicionē uenturū esse dixit. ut iustitiam doceret & pacem. Esaia quoq; ita tradidit: Domine q̄s credidit auditui nostro: & brachiū nostrū cui reuelatū ē? Anūciauimus coram ipso sicut pueri. & sicut radix in terra si ticti nō ē figura eius neq; claritas: & uidimus illū & non habuit figurā neq; decorē: sed figura eius sine honore & deficiēs praeter ceteros hoies homo in plaga positus & sciens ferre ibecillitatē: q̄a auersus est: & nō est cōputatus. Hic p̄ca nostra portat: & p nobis bis dolet: & nos putauimus ipsum esse in dolore & in plaga & uexatōe. Ipse aut uulneratus est pp facinora nostra. & infirmatus est pp peccata nostra: doctrina pacis nostrae super illum: liuore eius nos sanati sumus. Omnes sicut oues errauimus. & deus tradidit illum pro peccatis nostris. Et Sibylla eodem modo locuta est:

οικτρωσ ατιμυσ αμορφος ενοικτροισ ελπιλα αωσει. i. miserabilis: ignominiosus i formis: ut miserabilius spem praebat. Propter hanc humilitatē deū suum nō agnoscentes inierant cōsiliū detestādum: ut priuarēt eum uita: q̄ ut eos iustificaret: aduenerat.

Quod calūniati sūt eū quasi legis destructorē: & qd pfigurauerit circūcisio. Et q̄re in illo iussa sit fieri membro. Et quare prohibitum sit carne suilla uesci. Ca. xvii.

Ed ira atq; iuidiaē suae quā in cordibus gerebāt intus iclūsā: alias causas praeferebāt: q̄ legē dei p Moysen datā solueret. i. q̄ sabbatis uō uacaret opans i salutē hoīū: q̄ circūcisionē uacue faceret q̄ abstinentiā suille carnis auferret. In quibus rebus iudaicae religionis sacramēta cōsistūt. Ob hęc itaq; cetera ps populi quae nōdū ad Christū secesserat: a sacerdotib⁹ icitabat^r: ut ipiū iudicaret eū: q̄ legē dei solueret cū hoc ille nō suo iudicio: sed ex dei uolūtate & secundū praedicta faceret pphetarū Micheas i nouā legē daturū denūtiatū hoc mō. Lex de Syon: & sermo domini ex Hie

LIBER QVARTVS

rusalē; & iudicabit inter plurimos populos & reuicet; & diriget ualidas natōes. Illa. n. p̄ior lex quæ p̄ Moysen data est nō in mōte Syon: sed in mōte Oreb data ē: quā Sibyl la fore ut a filio dei solueret: oñdit. αλλοτὰν ταυτα απαντα τελειωθη απερει πο- νεισ αυτου πασ λυσε ται νομοσ. i. sed qñ hæc oia p̄fecta erūt quæ dixi in ipsū ois lex soluet. Sed & ipse Moyses p̄ quē datā sibi iegē dū p̄tinaciter tueret exciderūt a deo sed deū nō agnouerūt: p̄æ dixerat fore ut p̄pheta maximus mitt eret a deo qui sit supra legem: qui uolūtate dei ad hoies p̄ferat. In Deuteronomio ita scriptū reliq̄t. Et dixit do minus ad me: p̄phetā excitabo eis de fr̄ibus eorū sicut te & dabo uerbū meū i os ei⁹ & loquet̄ ad eos ea quæ p̄æcepto ei⁹: & q̄s non audierit ea quæ loquet̄ p̄pheta ille in no mine meo. ego uīdicabit i eū. Denūciauit. s. dominus p̄ ipsū legiferū: q̄ filiū suū. i. uia p̄æsentēq̄ legē missurus eēt: & illā ueterē p̄ Moysen datā soluturus: ut denuo p̄ eū q̄ esset æternus: legē sanciret æternā. Itē de circūcisiōe soluēda esaias & p̄phetauit: Hæc dicit dominus uis Iuda q̄ hitāt i hierusalē. R euocate inter uos nouitatē: & ne semina ueritis in spinis. Cūcidite uos dominō deo n̄ro: & circūcidit te p̄æputiū cordis uestri ne exeat ira mea sicut ignis. & nō sit q̄ extinguat. Itē Moyses ipse. In nouissimis dieb⁹ circundet dominus cor tuū ad dominū deū tuū amandū. Itē iesus Nave successor eius Et dixit dominus ad Iesum. Fac tibi cultellos petrinos nimis acutos & se de & circun- cide secūdo filios Israel: secunda u circūcisionem futuram esse dixit non carnis sicut fu it prima: qua etiam nunc Iudæi utuntur: sed cordis est i spiritus quam tradidit Christus qui fuit uerus Iesus Nou. n. p̄pheta sic ait. Et dixit Iesus ad me: sed ad Iesum ut ostende ret q̄ nō de se loqueretur: sed de Christo: ad quē tuuc deus loquebatur Christi. n. figu ram gerebat ille iesus: q̄ cū primū a ues uocaretur: Moyses futura p̄ntiens iussit eū iesū uocari: ut dux milix delectus esset aduersus Amalech: q̄ oppugnabat filios israel: & ad uersariū dobellaret p̄ nois figurā: & populū i tetra p̄missionis iduceret. Et iccirco moy sic successit: ut oñderet nouā legē p̄ iesū Christū datā ueteri legi successurā: q̄ data p̄ Moysen fuit Nā illa carnis circūcisiō caret: utiq̄ rōne: q̄ si deus id uellet: sic a p̄cipio formasset hoiem: ut p̄putiū n̄ h̄ret: sed hui⁹ secū: æ circūcisiōis figura erat. significās nu dandū eē p̄ctus. i. apto & simplici corde oportere nos uiuere: qm̄ pars illa corpis q̄ cir cuncidiē: habet q̄dā similitudinem cordis & est pudenda: Et ob hanc cām deus nudati eā iussit: ut hoc argumento nos admoneret: ne i uolutū p̄ct⁹ h̄remus. i. ne qd̄ puden dū facinus itra cōscia secreta nellemus. Hæc est cordis circūcisiō: de qua propheta lo- quunt̄ q̄ deus a carne mortali ad aīam transtulit: quæ sola mēsurā est. Volens. n. uita ac salutina p̄ æterna sua pietate cōsulere: p̄cēnitentiā nobis i illa circūcisiōe p̄posuit: ut si cor nudaueris. i. si peccata cōfessi satis deo fecerimus: ueniā cōsequamur quæ cō tumacib⁹ & admissa sua cælātib⁹ denegat̄ ab eo: q̄ nō faciem sicut hōs: sed itima & arca na pectoris ituet̄. eodem ēt spectat carnis suilla iterdictio: a qua cō deus abstinere iussit id potissimum uoluit intelligi: ut se a peccatis atq̄ imūditis abstinere: est. n. lutulen tū hoc aīal & imundū: nec unq̄ cælū aspicit & i terra toto corpore p̄iectū & ore uētri sp & pabulo seruit: nec ullū aliū dū uiuit: p̄æstare usum pōt: sicut cætere aīantes q̄ uel se- dendi uehiculū p̄æbent: uel icultibus agrorū iuuant: uel plaustra collo trahūt. uel one ra tergo gestāt: uel idumentum exuuiis suis exhibent: uel copia lactis exuberāt: uel cu stodiendis domibus iuigilat. iter dixit ergo ne porcina carne uelceretur. i. ne uitā porco rum imitarētur: q̄ ad mortē nutriunt̄: ne uētri ac uoluptatibus seruiētes: ad faciēdam iustitiam iutiles essēt: ac morte afficerentur. Item ne se foedis libidinibus immergerent si- cut sus: quæ se cœno igurgitat: uel terrenis seruiēt simulachris: ac se luto inquinat lu-

DIVINAR VM INSTITVTIONVM

to enim se obliniunt qui deos. i. qui lutum terramq; uenerant: sic uniuersa p̄cepta iudaice legis ad exhibendam iustitiam spectant; quoniam per ambagem data sunt: ut per carnalium figuram spiritalia noscerentur.

Quæ cā & q̄s fuerit ordo dñice passionis: & qb̄ sit p̄nūciata oraculis. Ca. xviii.

Vm igit̄ ea q̄ def̄ uoluit fieri: quæq; p̄ p̄phetas suos multis sæculis añ p̄dixit

Christ̄ impleret. Ob ea icitati & diuicias lras nesciētes coierūt: ut deū suū cōdemnarent. Quod cū sciret futurū: ac subide diceret oportere se pati: ac iterfici p̄

salute multorū: secessit tñ cum discipulis suis: nō ut uitaret qd̄ necesse erat p̄peti ac sustinere: sed ut oñderet q̄ ita fieri oporteret in oī persecutōe: ne sua quis culpa incidisse uideat̄: ac denūciat̄ fore: ut ab uno eorū p̄deret̄. Itaq; iudas p̄m̄io illectus tradidit filiū dei iudæis. At illi cōp̄r̄hensū ac Pontio Pilato (q̄ tum legatus Syriā regebat) oblatū: cruci affigi postulauerunt; obiiētes ei nihil aliud: nisi qd̄ diceret se filiū dei eē: regē iudæorū. Itē q̄ dixerat: Si solueritis hoc tēplū qd̄ ædificatū est annis. xxxvi. ego illd̄ sine manibus i triduo resuscitabo: significās breui futurā passionē suā: & se a iudæis iterfectū tertio die resurrecturū. ipse erat. n. uerum dei templum. Has uoces eius tanq̄ infaustas & impias insectabā. Quæ cū pilatus audisset: & ille in defensionē sui nihil diceret; p̄nūciat̄ nihil eo damnatōe dignū uideri. At iniustissimi accusatores cū populo quē incitauerant: succlamare cœpunt: & crucē eius uiolentis uocib̄ flagitare. Tū potius & illorū clamoribus & Herodis tetrarche instigatōe metuentis ne regno p̄elleret uinctus est. Nectñ ipse suam p̄tulit: sed tradidit eū iudæis: ut ipsi de illo secundum legem suā iudicaret̄. Duxerunt ergo eū flagellis uerberatū: & prius q̄ cruci affigerēt illuserunt. indutū. n. coloris p̄ucei ueste ac spinis coronatū quasi regē salutauerūt: & dederunt ei cibū fellis: & miscuerūt ei acetū potione. Post hæc cōspuerūt i facie ei: & palmis ceciderūt. Cumq; ipsi carnifices de uestimētis eius cōtenderēt: sortiti sunt iter se de tūca & pallio. Et cū hæc oīa fierent: nulā uocem ex ore suo tanq̄ si mutus esset: Tū suspēderūt eū iter duos maxios mediū. q̄ ob latrocinia damnati erāt: cruciq; affixerūt. Quid ergo in tāto facinore deplorē? Aut q̄bus uerbis tñ nefas cosequar. Non. n. Gabianam crucē describimus: quā. M. Tul. uniuersæ eloquētix suæ uerbis ac uirib̄ uelut effusis totius ingenii fōribus p̄secutus est: facinus indignū esse p̄clamās ciuē Rōanū cōtra oēs leges i cruce eē sublatū. Quis quāuis inocēs fūerit: & illo supplicio idignus: mortalis tñ & ab hoīe scelesto q̄ iustitiā ignoraret: affectus ē? Quid de huius crucis idignitate dicem̄ in qua deus e cultoribus dei suspensus atq; suffixus est? Quis tā facūdus & tanta rerū uerborūq; copia instructus existet quæ oīo tantæ affluentix ueritate decurrens: ut illā crucē merito deplorēt. quā mūdus ipse & tota elemēta iuxerunt: Hæc at̄ sic futura fuisse & p̄phetas uocibus: & sibyllinis carminibus denūciatū ē. Apud Esaiā ita scriptū iueniter. Nō sū cūrumax: neq; cōtradico: dorsū meū posui ad flagella: & maxillas meas ad palmas faciē at̄ meā nō auerti a sceditate sputorū. similiter Dauid i psalmo. xxxiiii.

Cōgregata sunt sup me flagella: & ignorauerūt: dissoluti sunt: nec cōpuncti sūt t̄pauerunt mei: & deserierunt derisu: & striderunt dētibus suis sup me: Sibylla quoq; eadē futura monstrauit.

εσ ανομονσ χειρας και απιστωνυσ τερονηξει
 λωσονσ δεθεωραπισ ματα χερσ ινα αγνοισ
 και στομασιν μιαρσισ ιν πτυσ ματα φαρ μακοητα
 λωσειδεις μας τιγασ απλωσ αγνον τοτενηωτον. i. i man̄ iniq̄s & ifidelīū postea ueniet dabūt deo alapas māibus icestis: & oribus imūdis expuet saliuas uenenofas

Iudas

Pilatus

LIBER QVARTVS

Dabit at i uerba oio inocēs dorſū: Itē de filētio eius qđ usq; ad mortē p̄iaciter tenuit. Esaiās sic locutus ē. Sicut ouis ad imolādū duct⁹ ē: & sicut agnus corā tōdētib⁹ sine uoce sic nō aperuit os suum. Et Sibylla supradicta.

καὶ στεφάνου φορέσει του ακανθίνου. i. & collaphos accipiēs tācebit; neq; agnoscat q; uerbū & uñ uenit: ut mortuis loquat⁹: & coronā portabit spineā. De cibo uero & potu quē añq; eū figerēt illi obtulerūt. Dauid i psalmo. lxxviii. sic ait. Et dederūt i escam meā fel & in siti mea potauerunt me aceto. idem hoc futurū ēt Sibylla cōcionata est.

εισ λετοφρο μαχοληνης διψανθροσ ελωκκην
τησ αφιλοξενιασ ταυτων δει ξcus ιτραπεζαν. i. in cibū at fel. i. sitim acetū dederūt hospitalitatis hanc mōstrabūt mensā: & alia Sibylla iudæā terram his uerbis increpat: αντιγαρσ υαφοων τοσ ονηνον ουκε νοι ουκενοισ ασ:

παιζοντα θην τοισ ινοιμασ ιν αλλα κανκανταισ
ισ τεψασ στεφανου φορεριντε χολην εκερασασ. i. cū. n. stulta deū tuū nō cognouisti: iudētē mortaliū mētibus: sed & sp̄inis corōasti corōa: horridūq; fel miscuisti. Fore at ut iudæi māus iferrēt deo suo eūq; iterficerēt testimōia pphetarū hęc añcesserūt. apđ

Esdra ita scriptū est. Et dixit Esdras ad populū. Hoc pasca saluator n̄ est: & refugium nostrū cogitate: & ascēdat i cor uestrū. qm̄ hēmus hūiliare eū i signo: & post hęc spabi mus i eū: ne deserat hic locus i æternū tps dicit dñs: deus uirtutū. Si nō credideritis i eū neq; exaudieritis anūciatōem eius: eritis derisio i gentib⁹ Vnde appet iudæos nullā aliā sp̄ h̄re: nisi se abluerit a sanguie: ac spauerint in eū ipsū: quē negauerūt Esaiās cū fa

Esdra

cinus eorū designat: dicit: In hūiliate eius iudiciū sublatū est. Natiuitatē eius q; enarrabitur: qm̄ auferē a terra uita eius: a facinoribus populi mei abduct⁹ est ad mortē & da-

bo mallos pro sepultura eius & diuites p morte eius qa facius nō fecit: neq; inuentus est dolus i ore eius. Propterea ipse h̄ditabit multos & fortiū diuidet spolia ppterea q; tradit⁹ est ad mortē & iter facinorosos deputat⁹ ē: & ipse pcm̄ multorū ptulit: & pp fa

ciōra illorū. Dauid quoq; fecit i psal. xliii. Captabāt i aiām iusti & sāguinē inocentē cōdēnabūt: & factus est mihi dñs i refugiū. Et Hieremias: Dñe significa mihi & cognos cā: tūc uidi meditatōes eorū: ego sicut agnus sine macula pductus sū ad uictimā in me cogitauerūt cogitationem dicentes. Venite mittamus lignū in panem eius: & eradam⁹

e terra uitā eius: & nomen eius nō erit in memoria āplius: Lignū at crucem significat & panem corpus eius: qa ipse est cibus & uita oium q; credunt in carnem quā portauit & in crucem in qua pependit: de qua tñ aptius ipse Moyses in Deuteronomio ita p̄dicauit: Et erit pendens uita tua ante oculos tuos: & timebis die ac nocte & non credes uite

tua. Idem rursus in numeris: Non quasi homo dominus suspenditur: neque quasi fili⁹ hoīs miaspatit Zacharias etiā sic tradidit. Et intuebuntur in me: quem trāstixerūt Itē Dauid i psalmo. xxi. Effodēt man⁹ meas & pedes meos: dīnūerauerūt oīa ossa mea. ipsi at cōtēplati sunt & uiderūt me: & diuiserunt sibi uestimenta mea: & sup uestē meā.

miserūt sorte. Quæ utiq; ppheta nō de se locut⁹ est: Fuit. n. rex & nūq; illa p̄pessus est: Spūs dei p illū loqbat⁹ q; fuerat illa passurus post ānos mille & qnquaginta. Tot. n. col ligunt⁹ anni a regno Dauid usq; ad crucē Cristi. Sed & Salomō filius eius: q; Hierosolimā cōdidit: eā ipsā piturā eē i uktionē sācte crucis pphetauit. Quod si auertimini a me

dicat dominus: & nō custodieritis ueritatē meā reiciā istael a terra q; dedi illis: & domū hęc: quā ædificauī illis i noie mō pitia illā omnibus: & erit israel i p̄ditionē & i op̄pbrū populo: & domus hęc erit deserta: & oīs q; trāsibit p illam: admirabit⁹ & dicet. Propter

quam rem fecit dominus terræ huic & domui huic hęc mala: Et dicent. Quia relique-

re

re

re

re

DIVINARVM INSTITVTIONVM

tunt dominum deum suum: & persecuti sunt regē suum dilectissimum deum: & crucia-
uerunt illum in humilitate magna: pp hoc importauit deus illis mala hæc.

De miraculis quæ in passione dñi contingerunt: de sepultura & resurrectione: & a quibus testimoniis pphetarum fides roboretur istorum. Ca. xix.

Vidē aplius de facinoribus iudæorū dici pōt: q̄ excecatos tum fuisse atq; ifana-
bili furore correptos: q̄ hæc quotidie legētes nec itellexerūt: neq; qn facerent
cauere uoluerūt. Suspēsus igit̄ atq; affixus excalamauit ad dñm uocē magna
& ultro spūm posuit. Eadē hora terrā motus fact̄ ē. Et uellū templi: qd̄ se pabat duota
bernacula: scissum est i duas ptes: & sol repēte subductus ē. & ab hora sexta usq; ad no-
nam tenebræ factæ sūt. Qua de re Amos ppheta testat̄: Et erit in die illo dicit dñs oc-
cidet sol meridix: & tenebrabit̄ dies lucis. & conuertā dies festos uros i luctū: & cātica
uestra i lamēratione. Itē Hieremias: Exterrita est q̄ parit & teduit aiām: & subiuit sol ei
cum adhuc medius dies esset cōfusa est & maledicta: reliquos eorū in gladiū dabo in cō-
spectu inimicorum. & Sibylla ait.

ΝΑΟΥΔΕΘ ΧΗΤΛΗΣΕΤΑΙ ΑΕΤΑΣ ΜΑΤΑΚΑΙ ΗΜΑΤΙ ΜΕΣΣΩ
VΥΞΕΣΤΑΙΣ ΚΟΤΟΙΣΣΑ ΠΕΛΟΡΙΟΣ ΕΝ ΤΡΙΣΙΝ ΩΡΑΙΣ. Idest tēplū uero scindet̄ uelū: &
medio die nox erit tenebrosa nimis tribus horis. Cū hæc facta eēnt: ne pdigiis qd̄ caele-
stib; facin; suū intelligere querūt. Sed qm̄ prædixerat se tertio die ab inferis resurre-
cturū: metuētes ne a discipulis surrepto & amoto corpore uniuersi resurrexisse eū cre-
derent & fieret multo maior i plebe cōfusio. Detraxerūt eū cruci: & cōclusū i monumē-
to firmiter militari custodia circūdiderūt. Verū tertio die ante lucem terrā motu facto
repēte patefactū est sepulchrū. & custodibus quos attonitos obstupescerāt: pauor ni-
hil uidētibus ieger e sepulchro ac uiis egressus i Galileā pfectus ē: ut discipulos suos
q̄reret In sepulchro uero nihil reptū ē: nisi exuuiæ: qb; iuolutū corpus icluserāt. Illū at̄
apud iferos nō remāsūrū: sed die tertio resurrecturū ppheta cecinerāt Dauid i psal. xl.
Nō derelinques aiām meā apud inferos. nec dabis sātū tuū uidere iteritum Item i ter-
tio: Ego dormiui & somnū cœpi: & resurrexi: quoniā dominus auxiliatus ē mihi. Osee
quoq; prim; xii. pphetarū d̄ resurrectione ei; testificat̄ ē. Hic fili; me; sapiēs: pp quos
nūc nō resistet i tribulatione filiorū suorū: & d̄ māu iferorū erua eū. Vbi ē iudiciū tuum
mors: aut ubi ē acule; tu;. Idē alio loco: Viuificabit nos post biduum die tertio. Et ideo
Sibylla impositum esse morti terminum dixit post triduum somnum.

ΚΑΙ ΤΟ ΤΑΠΥΦΟ ΙΜΕΝΩΝ ΑΝΑΔΙΣΑΣΕΙ ΣΑΦΑΘΣ ΕΞΕΙ
ΠΡΩΤΟΣ ΑΝΑΣΤΑΔΕΩΣ ΚΛΗΤΟΙΣ ΑΡΧΗΝ ΥΠΟΔΕΙΞΑΣ. i. morris fatū finiet triū dierū
sōno suscepto: & tūc a mortuis egressus i luce ueniet: primus resurrectionis uocatis initiū
ostēdēs. uitā. n. nobis acq̄suiuit morte supata. Nulla igit̄ spes alia cōsequēdæ i mortali-
tatis hōi dat̄: nisi crediderit i eū & illā crucē portādā patiendāq; suscepit.

Quod pfecto i Galileā domo post resurrectionē discipulis scripturarū referuauit arca
Et q̄re lex uet; dicat̄ testamētū: nec potuerit ielligi arē mortē dōni. Et qd̄ nouum te-
stamētū ueteris adimplectio est. Et qbus hoc arē pdictū sit i testimoniis. Cap. xx.

Rosctus ergo i Galileā uoluit. n. se Iudæis ostendere. ne adduceret eos in pœ-
ni tētiā atq; ipios referuaret. Discipulis iterū cōgregatis scripturæ sactæ litter-
as. i. pphetarū arcana patefecit: q̄ anteq̄ pateret̄ pspici nullo mō poterāt: q̄ ip-
sū passionēq; ei; anūtiabāt. Iccirco Moyses & idē ipsi ppheta legē q̄ iudeis data erat:
testamētū uocāt: q̄ nisi testator mortuus fuerit. nec confirmari testamētū pōt: nec sci-
ri qd̄ in eo scriptū sit. q̄ clausum et obsignatū est. Ita q; nisi Christus mortem suscepit-

LIBER QVARTVS

set apiri testamentū: i. reuelari & itelligi mysteriū dei nō potuisset. Verū scriptura oīs i duo testamēta diuisa est. Illud qđ aduentū dñi passionēq; aīcessit, i. lex & pphetae ue tur dicit. Ea uero que post resurrectōem eius supra scripta sūt, nouū testamētū noiāf iudai ueteri utunt; nos nouo sed tñ diuisa nō sunt qa nouū ueteris adimpletio est: & in utroq; idē testator est Christus: q; p nobis morte suscepta: nos heredes æterni regni se cic abdicato & exheredato poulo iudæorū sicut Hieremias ppheta testat cum loquit talia. Ecce dies ueniunt dicit dominus: & cōsumabo domū Israel & domū iuda testa mentū nouū nō secūdū testamētū qđ disposui patribus eorū i die qua apphēdi manū eorū: ut illos educerem e terra Aegypti: qa nō pseuerauerūt i testamēto meo: & egone glexi eos: dicit dominus. Itē alio loco similiter ait: Dereliq; domū meā: dimisi hæredita tem meā in manu inimicorū eius. Facta est mihi hæreditas mea sicut leo i silua. Dedit sup me uocē suā. iō odiū eā cū sit hæreditas cælestis regnū. Non utiq; ipsā hæreditatē se occidisse dicit: sed hæredes q; aduersus eū ingrati & ipiū extiterūt. Facta est iqt hære ditas mea mihi sicut leo. i. pda & deuoratio: factu sū hæredibus meis: q; me imolaue runt sicut pecus: dedit sup me uocē suā. i. sniam aduersus me mortis crucisq; dixerunt. Nā q; supius ait cōsumaturū se domū iuda testamentū nouū: ostendit uetus illud te stamentū: qđ p Moysen est datū nō fuisse pfectum: id qđ p Christum dari haberet cō sumatum fore. Domus at iuda & israel nō utiq; iudæos significat: quos abdicauit sed ños qui ab eo cōuocati ex gentibus in illorū locum adoptionemq; successimus: & appel lamur filii iudæorū: quod declarat Sibylla cum dicit: *ιουδαϊστων ακαρπιον θειον γε νοσ ουραν ιωυου*. i. iudæorū beatū diuinū genus cælestiū. Qđ at futurū eēt id Esaias docet: apud quē p̄ sumus ad filiū loq; dicēs. Ego dñs de^o uocaui te ad iustitiā & tene bo manū tuā & cōfirmabo te & deditē i testamētū generis mei i lucē gētiū apire oculos cæcorū pducere ex uiculis alligatos: & de domo carceris sedētes i tenebris. Cū igitur nos antea tanq; cæcis: & tanq; carcere stultitiæ iclusi sederemus in tenebris. Ignorantes de nm: & ueritatem illuminati ab eo sumus: qui nos testamento suo adoptauit & libera tos uinculis malis atq; in lucem sapientiæ pductos i hæreditatem regni cælestis asciiuit

De ascensione domini: diuisione discipulorū ad nascentis ecclesie fundamentū iaci endum & roborandum: & miraculis eorū: & quō Petrus & Paulus Romam uenientes pphetauerunt regē in breui uenturū: q; Hierosolimam destrueret: & iudæos deleret: eo dem modo quo postea contigit.

Ca. xxii.

Rdiato uero discipulis suis euāgelio ac noiis sui p̄dicatiōe: circumfudit se repē te nubes eūq; i cælū sustulit quadragesimo post passionē die sicut Daniel fore oñderat dicens. Et ecce i nubib⁹ cæli fili⁹ hois ueniēs usq; ad uetustū dierū p uenit. Discipuli uero p puiciās disp̄si fundamēta ecclesia ubiq; posuerūt faciētes & ipsi noiē magi dei magna & pene incredibilia miracula: qa descendēs istruxerat eos uirtute ac p̄tate: qua posset nouæ anuñciationis rō fundari & cōfirmari: sed & futura apuit illis oīa q; Petr⁹ & Paulus q; Rōe p̄dicauerūt: & ea p̄dicatio in memoriā scripta pmanit i q; cū multa alia miratū eēt hoc futurū eēt dixerunt: ut post bræue tps̄ imieteret de^o regē q; expugnaret iudeos: & ciuitates eorū solo adeq̄ret. Ipsos at fame sitiq; cōfectos obside ret. Tū fore ut corporibus suorū uescerent: & cōsumerent se iuicē. Postremo ut capti uenirēt in manus hostiū & i cōspectu suo acerbissime cōiuges suas uexari cer nērēt: uil lar i ac p̄stitui uirgines: diripi pueros allidi paruulos: omnia deniq; igni ferroq; uastari captiuos in ppetuum terris suis exterminari: eo q; exultauerūt super amantissimum & pbatissimum dei filium: itaq; post illorum obitum: cum eos Nero interemisset: iudæo

DIVINARVM INSTITVTIONVM

rūm gentem & nomen Vespasianus extinxit: fecitq; oīa quæ illa futūra prædixerant.

Quod argumentis reuincendi sunt qui diuinis detrahunt sacramentis & qbus argumentis utantur infideles: ut dominicæ incarnationis fidem euacuent. Ca. xxi.

Confirmata sunt (ut opinor) quæ falsa & incredibilia putantur ab his quos uera cælestium litterarū doctrina nō ibuit: sed tñ ut refellant a nobis et illi q; nimum nō sine malo suo sapiūt: rebusq; diuinis fidē detrahunt: argumentisq; illorū coarguamus errorem: ut tantūdem aliqñ prouideant ita fieri oportuisse: sicut nos ostendimus factum. Et q̄q; apud bonos iudices satis habeant firmitati s: uel testimonia sine argumentis: uel argumenta sine testimoniis: nos tñ non contenti alterutro sumus cū suppeditat nobis utrunq;: ne cui pueri ingenioso aut nō itelligendi: aut contra differendi locū relinquamus: negant fieri potuisse ut naturæ immortali q̄q; decederet. Negāt de nīq; deo idignū: ut homo fieri uellet: seq; infirmitate carnis oneraret: ut passioibus: ut dolori: ut morti seipse subieceret: q̄si nō facile illi esset ut circa corpis ibecillitatem se hoīb; oñderet: eosq; iustitiā doceret: siq; id uolebat maiore auctoritate (ut aiunt p̄fessi dei) Tūc. n. cūctos fuisse p̄ceptis cælestibus pituros: si ad ea uirtus ac p̄tās dei p̄cipientis accederet. Cur igit; aiūt ad docendos hoīes nō ut de; uenit. Cur se tā hūilem ibecillisq; cū sumit; ab hoibus: & cōtēni & p̄cena affici posset cur uim ab imbecilibus & immortalib; passus est cur nō māus hoīum aut uirtute repulit: aut diuinitate uitauit: Cur nō maiestātē suā sub ipsa saltē morte patefecit: sed ut inualidus in iudiciū duct; ē: ut nocens dā natus: ut mortalis occisus: Refutabo hæc diligenter: nec quemq; patiar errare. Illa enī magna & mirabili rōne sunt facta: quæ quicunq; p̄ceperit non tātum mirari desinet deum ab hoibus esse cruciatum: uerū etiam facile peruidebit ne deū quidem potuisse credi: si ea ipsa quæ arguit: facta non essent.

Quo p̄ceptoris morū uacillat auctoritas si nō facit ipse qd̄ docet: sicut i phariseis patet: q; cōtra sua p̄cepta uiuebāt: sed Christus primo fecit postea docuit. Ca. xxiii.

Vicūq; p̄cepta dat hoibus ad uitā moresq; fingit aliorū: q̄ro debeat ne ipse facere q; p̄cepit an nō debeat: Si nō fecit: soluta p̄cepta sūt. Si. n. bona sūt q; p̄cipiunt: si uitā hoīum in optio statu collocāt: nō se debet ipse p̄ceptor a nūero cœtuq; hoīum segregare: ter quos hitat ipse: & ipsi eodē mō uiuēdū eē quo decet esse uiuēdū: ne si aliter uixerit: ipse p̄ceptis suis fidē detrahat: leuiorēq; doctrinā suā faciat: si ipsa resoluat qd̄ uerbis nitat; astringere. Vnusq;sq; n. cū audit p̄cipientem: nō uult sibi ipōi necessitatū parendi tanq; sibi ius libertatis adimat; itaq; rñdebit doctōri hoc modo Nō possū facere q; iubet: qm̄ sunt impossibilia. Vetas me irasci: uetas cupere: uetas libidine cōmoueri: uetas dolorem aut mortē timere: sed hoc adeo cōtra naturā est: ut his affectibus aialia uniuersa subiecta sint: uel si a deo putas repugnari posse naturā: & tu ipse q; p̄cipis: fac ut sciā fieri posse. Cū at; ipse nō facias: quæ insolentia est: ut hoī libero imponere uelis leges: qbus ipse nō pareas: Prius disce q; doces. & anteq; mores aliorū corrigas tuos corrige. Quis neget iustā esse hanc responsionem: quinēt si in cōtēptū ueniet huiusmodi doctōri: & eludet uicissim. q̄a uidebit; & ipse deludere. Quid ergo faciet & ille p̄ceptor: si hæc ei fuerint opposita. quō adimet excusatōem contumacibus. nisi ut præsentibus factis doceat possibilia se docere: Vnde euenit ut philosophorum p̄ceptis nullus obtemperet. Homines enim malunt exempla q; uerba. quia loqui facile est præstare difficile. Vtinam quidem tam multi bene facerent q; multi loquunt; bene. Sed qui p̄cipiunt nec faciunt: abest ab eis fides. Et si homies fuerint contemnentur ut leues. si deus: oppōet ei fragilitatis humāe excusatio. Superest ut factis uerba firment; qd̄ & phi

LIBER Q VARTVS

lophi facere nequeunt: itaq; cū ipsi præceptores uicāt affectib⁹ quos uici p̄dicāt oportere neminē possunt ad uirtutem q̄ p̄dicant falso erudire. ob cāq; cām putāt neminem adhuc p̄fectū eē sapientē. i. i quo sūmā doctrinē ac sciā sūma uirtus & p̄fecta iustitia cōsenserit: qđ qđdem uerū fuit. Nemo. n. post mundū cōditum talis extitit: nisi Christus q̄ & uerbo sapiam tradidit & doctrinam p̄senti uirtute firmauit.

Quod cælestem doctorem p̄fectum esse oporteat: & quare p̄fectus esse non possit si corporis assumptione mortalis.

Ca. xxiiii.

Ge nūc cōsiderem⁹ an doctor e cælo missus possit nō eē p̄fect⁹. Nōdū de hoc loquor quē uēisse a deo negāt. Figam⁹ e cælo aliquē eē mittēdū: q̄ uitā hoium rudimētis uirtutis istituat: ad iustitiā formet. Neminī dubiū pōt esse qn is doctor q̄ cælit⁹ mittit tā sciā sit rerū oīum q̄ uirtute p̄fect⁹: ne nihil iter cælestē terrēnūq; differat. Nā i hoie iterna & p̄pria doctrina esse nullo pacto pōt. Nec. n. mēs terrenis uiscerib⁹ inclusa & tabe corpis ipedita: aut cōphēdere p se pōt: aut cape ueritatē: nisi aliūde doceat. Et si maxie possit: sūmā tñ uirtutē cape neq̄at: & oib⁹ uitiis resistere quorū materia in uisceribus cōtiet: Eo fit ut terrenus doctor p̄fect⁹ esse nō possit. At uero cælestis cui sciā diuinitatis: uirtutē immortalitas tribuit: i docēdo quoq; sicut in cæteris p̄fectus & cōsumatus sit necesse ē. At id oīo fieri: nō pōt: nisi mortale corp⁹ assumat cur aut fieri nō possit rō clara ē. Nā si ad hoies uēiat ut deus: ut omittam qđ mortales oculi claritatē maiestatis ei⁹ cōpiscere ac sustinere nō possūt. Ipse cerre de⁹ uirtutē docere nō poterit q̄a exps corpis nō faciet q̄ docebit ac p hoc doctrina ei⁹ p̄fecta n̄ erit alioqn. si uirtus sūma dolorē p̄iter p̄ iustitia officioq; p̄ferre si uirt⁹ ē mortē ipsā & itētatā nō meture & illatā fortiter sustinere. debet ergo doctor ille p̄fect⁹ & docere ista p̄cipiēdo: & cōfirmare faciēdo q̄a q̄ dat p̄cepta uicēdi āputare debet oīum excusationū uias: ut ipōat hoib⁹ p̄dinecessitatē nō aliq̄ uis: sed pudore: & tñ libertatē reliq̄t ut & p̄miū sit constitutū parētib⁹: q̄a poterāt nō peres: si uellēt. Q̄ uo ergo poterit āputari excusatio: nisi ut q̄ docet faciat q̄ docet: & sit q̄si prius: & manū porrigat secuturo: quē admodū pōt facere q̄ docet si nō sit ei similis: quē docet. nā si nulli subiect⁹ sit passiōi. pōt ei docēti hō sic r̄ndē. Volo eqđē non peccare: sed uicor. Indut⁹ sū. n. carne fragili & ibecilla: hęc ē q̄ irascit: q̄ concupiscit: q̄ dolet: q̄ mori timet. Itaq; uicor iuit⁹ & pecco non quia uolo sed q̄a cogor. Sētio me ēt ipse peccare sed necessita fragilitatis ipellit cui repugnare non possū. Quid ad hęc r̄ndēbit p̄ceptor ille iustitiā. quō refutabit: ac redarguet hoīem: q̄ delictis suis excusationē carnis oīnderet: nisi & ipse carne fuerit idut⁹: ut oīdat ēt carnē posse cape uirtutē. Cōtūcia. n. redargui non pōt nisi exēplo. Nā h̄re non possunt q̄ doceas firmata ē nisi ea prior feceris: q̄a natura hoium p̄cliuis iuitia uideri uult non modo cū uenia: sed ēt cū rōne peccare. Oportet magistrū doctore uirtutis hoī simillimū fieri ut uicēdo peccatū doceat hoīem uici ab eo posse peccatū. Si uero sit imortalis exēplū p̄pōere hoī nullo mō pōt. Existes. n. cōstās aliq; ac dicet. Tu qđē nō peccas: q̄a libet es ab hoc corpe: nō cōcupiscis: q̄a immortali nihil ē necessariū. Mihi uero multis rebus opus ē: ut tu ear hęc uitā. Mortē nō times q̄a i te ualere nō pōt. Dolorē contēnis q̄a nullā uī pati pōt. At ego mortalis utrūq; timeo: q̄a cruciat⁹ mihi grauissios iserūt quos tolerat⁹ infirmitas carnis n̄ pōt. Doctor itaq; uirtutis ēt hęc excusationē debuit hoib⁹ auferre: neq; q̄ peccat necessitati poti⁹ ascribat: q̄ culpæ suę. Ergo ut p̄fect⁹ eē possit nihil debet oppōi ab eo q̄ docēd⁹ ē: ut si forte dixerit ipossibilia p̄cipis r̄ndeat: ecce ipse facio at ego eādē carnē gero: & tñ peccatū in me nō domiabit. Mihi opes cōtēnere diffidere ē q̄ uiuī aliter nō pōt in hoc corpore. Ecce mihi corpus est & tamen pugno cōtra omnem

DIVINARVM INSTITVTIONVM

uoluptatē: Nō possū p̄ iustitiā nec dolorē ferre; nec mortē q̄a fragilis sum. Ecce & ime
dolor ac mors hēt ptātem: & ea quæ times uinco ut uictorē te faciā doloris ac mortis
Prior uado p̄ ea quæ sustineri non posse prætedis: si præcipiētē leg nō potes: seq̄re ante
cedētē. Sublata ē hoc mō ois excusatio. & fateri hoīem necesse ē sua culpa iniustū eē q̄
doctotē uirtutis & eūdē ducē nō sequatur. Vides ergo q̄to p̄fectior sit mortalis doctor
q̄a dux esse mortali pōt q̄ immortalis: q̄a paciētīā docere nō pōt q̄a subiectus passiōibus
nō est. Nec hoc tñ eo prinet: ut hoīem deo præferā; sed ut ondām neq̄ hoīem p̄fecta do
ctrina eē posse. nisi sit idē deus: ut auctoritate cælesti necessitatē parēdi hoīb⁹ ipōat. ne
q̄ deū nisi mortali corpore iduat: ut præcepta sua factis adiplendo cæteros parēdi ne
cessitate cōstringat. Liq̄do ergo apparet eū qui uitæ dux & iustitiæ sit magister: corpo
ralē eē oportere; nec aliter fieri posse: ut sit illius plena & p̄fecta doctrina nisi habeat ra
dicē & fundamētū stabilisq̄ apud hoīes ac fixa p̄maneat. Ip̄sum at̄ subire carnis ac cor
poris ibecillitatē: uirtutēq̄ i se recipe doctoris: ut eā simul & uerbis doceat & factis. Itē
subiectū eē mortī & passiōib⁹ cūctis qm̄ & in passiōe tolerādā & i morte subeūda uir
tutis officia uersat. q̄ oīa (ut dixi) cōsumat⁹ doctor p̄ferre deat: ut doceat posse p̄ferri.

Quod Christus licet mortalitātē n̄rām sūperit: non tñ natus ut alii hoīes sed ex car
ne uirginis: & quare cū immunis esset a culpa spōte subiecit p̄enam. Ca. xxv.

Is cāt̄ igit̄ hoīes & intelligāt quare deus summus cū legatū ac nūciū suū mitte
d ret ad erudiēdā præceptis iustitiæ suæ mortalitātē mortali uoluerit eū carne
idui: & cruce affigi: & morte mulctari: Nā cum iustitiā nulla esset in terra do
ctorem misit quasi uiuā legem: ut nomen ac templū nouū conderet. ut uerū ac piū de
lubram p̄ oēm terram uerbis & exemplo seminaret. Sed tñ ut certum esset a deo mis
sum, non ita illum nasci oportuit: sicut hō nascitur ex mortali utroq̄ concretus: sed ut
apparet illum ēt in hoīe esse cælestē: creatus est sine opa genitoris. Habebat. n. spirita
lem p̄rem deū: & sicut p̄ spiritūs eius, deus sine matre: ita mater corpis eius uirgo sine
p̄re fuit. Igit̄ deus & hō inter deum atq̄ hoīem medi⁹ constitutus. Vñ illū græci u. εσ
r̄t̄n̄ uocant: ut hoīem p̄ducere ad deū posset: i. ad immortalitātē: q̄a si deus tñ fuisset (ut
supius dictū est) exēpla uirtutis hoī præbere non posset: si hō tñ, non posset hoīes ad iu
stitiā cogere: nisi auctoritas ac uirtus hoīe maior accederet. Etenim cum constet homo
ex carne & spiritu: & oporteat sp̄m iustitiæ opibus emereri ut fiat æternus. Caro quia
terrena est ideoq̄ mortalis: copulatū sibi sp̄m trahit secū & ab immortalitate ducit ad
mortem. Ergo sp̄s carnis exps dux esse hoī ad immortalitatem nullo pacto poterit: qm̄
caro impedit sp̄m quominus deum sequatur. Est. n. fragilis & subiecta peccato. Pecca
tum at̄ pabulū mortis est. Itaq̄ iccirco mediator aduenit. i. deus i carne: ut caro eū seq̄
posset & eripet mortī hoīem: cuius est dānatio in carnē. Ideo carne se induit: ut desideri
is carnis e domitis, doceret nō necessitatē esse peccare: sed p̄positi ac uolūtatis. Vñ. n.
nobis & magna & præcipua eū carne luctatio est: cuius infinitæ cupiditates præmunt
alam: nec dñm retinere patiunt: sed eā uoluptatibus & illecebris suauib⁹ mancipatam
morte afficiunt sempiterna. Quibus ut repugnare possemus: deus nobis uia supandæ
carnis & apuit & ostendit. Quæ uirtus p̄fecta & oibus uinculis absoluta: coronam uin
centibus & mercedem expetendæ nobis immortalitatis impartit:

De mysterio dominicæ crucis. & uirtute & significatōe. eorū q̄ Christus gessit aut
ptulit: Et q̄o præfiguratus sit imolatione agni legalis. Ca. xxvi.

Ixi de humanitate, & fragilitate, & passione, cur hæc deus subire uoluerit: nūc
ipsius crucis ratio reddenda est: & uis enarranda: q̄ sumus pater à principio

quam

MEGITHS

LIBER QVARTVS

disposuerit: & quemadmodū cuncta quæ gesta sunt: ordinari non tantum diuinitio pphetarum: quæ in Christum uera pcessit: sed e ratio ipsius passionis docet. Quæcūq; .n. passus est non fuerunt inania: sed habuerunt figuram & significationem magnam, sicut et diuina illa opa quæ fecit, quorū uis & potestas ualebāt quidem in præsens, sed declarabant aliud in futurū. Apuit cæcorū oculos uirtus cælestis: & lucē nō uidentibus reddidit. Et hoc facto significauit fore ut cōuersus ad gētes q̄ deum nesciebant: nisi pietatem pectora illuminaret lucē sapiētiae & ad ueritatē cōtemplandā oculos cordis aperiret. Vere .n. cæci sunt: qui cælestia nō uidētes: & tenebris ignoratiæ circūfusi: terrena & fragilia uenerātur. Patefecit aures surdorū. Non utiq; hætenus uis illa cælestis opata est sed declarabat breui fore: ut qui erant ueritatis expres, & audirent & intelligerent diuinas dei uoces. Vere .n. surdos dixeris: q̄ cælestia & uera & faciēda nō audiunt: mutorū linguas in eloquium soluit. Admirabilis et cum fieret potentia Sed inerat huic uirtuti alia significatio quæ ostēderet mox futurū ut rerū cælestium nup ignari præcepta sapiētiae discipula de deo & ueritate differerēt. Nā q̄ rōnē diuinitatis ignorat: uerē e linguas & mutus ē: licet sit oīum disertissim⁹. Lingua .n. cū uerū loq̄ cœpit, i. uirtutem maiestatisq; dei singularis iterpretari: tū demū officio naturæ suæ fungit. Quādiu at̄ falsa loquitur: in suo usu nō ē: & iō infans sit necesse ē: qui diuina p̄loqui nō pōt. Pedes quoq; claudorū ad officiū gradiēdi reformauit. Laudabilis diuini opis fortitudo: sed figura id continebat: quod cohibitis erroribus uitæ sæcularis ac deuiā iter ueritatis apiret: p̄ qd̄ grauerent hoīes ad dei grām cōsequēdā. Is .n. uere claudus existimāndus est, q̄ caligine ac tenebris insipientiæ iplicatus & quo tendat ignarus offensibilibus & caducis gressib⁹ p̄ uiam mortis iccedat. Itē habes & maculas inquinatōrū corporū repurgauit. Nō exigua imortalis potētiae opa: uerū id portēdebat hæc uis: q̄ peccatorū labib⁹ ac uitiorū maculis inquinatos: doctrina eius purificatura eēt eruditōe iustitiæ: leprosi atq; elephāntici debēt haberi: quos uel infinitæ cupiditates ad scelera: uel insatiabiles uoluptates ad flagitiā cōpellunt: & dedecorū maculis iniustos labe afficiūt sempiterna. Iacētia mortuorū corpora erexit eosq; noibus ppriis iclamatos à morte reuocauit. Quid cōgruēt⁹ deo? Quid miraculo dignius oīum sæculorū, q̄ decursam uitam resignasse: cōpletisq; hoīum t̄pib⁹ tempora abiicisse p̄petua, arcana mortis reuelasse: Sed hæc inenarrabilis ptās imago uirtutis maioris fuit: quæ demōstrabat tantam uim habituram esse doctrinā suā: ut gētes in orbe toto quæ alienæ deo subiecte morti fuerunt, cognitōe ueri luminis animatæ ad imortalitatis præmia puenirēt. Eos .n. recte mortuos existimaueris q̄ datorem uitæ deū nesciētes: atq; aīas suas à cælo in terram deprimentes: in laqueos æternæ mortis iccurrunt. Quæ igit̄ cū faciebat in præsens imagines erāt futurorū quæ illæsis affectisq; corporibus adhibebat ea spiritaliū figuram gerebat: ut in præsenti uirtutis nobis terrenæ opa mōstraret: & i futurū ptātem suæ cælestis maiestatis oñderet. Ergo sicut opa eius significantiam quoq; maioris potestatis habuerunt: ita passio non simplex, nec supuacua: nec fortuna præcessit. Sed ut illa quæ fecit: magnā uirtutē ac ptātem doctrinæ eius significabāt: sic ea q̄ passus ē: odio futurā eē sapiam nūciabāt. Aceti .n. pot⁹ ac felis cibus, acer bitates & amaritudines i hæc uita sectatorib⁹ ueritatis pollicebat. Et q̄ ipsa p̄ se acerba & amara, specimē nobis futurorū tormētōrū dabat: q̄ morātib⁹ nobis i hoc sæculo uirt⁹ ipsa pponit: tñ illius modicibus & potus in os doctoris nostri ueniēs, pressuram nobis laborū ac miseriarū præbebat exēplū. Quæ oīa tolerari ac p̄peti necesse est eos, q̄ ueritatem sequuntur: quoniam ueritas est acerba & inuisa oib⁹: qui ueritatis expertes uitam suam moriferis uoluptatibus dedunt. Nam corona spinea ca-

*Sed etiam ratio**Cæcus.**Surdus.**Elinguis.**Claudus.**Leprosi.**Mortui.*

DIVINARVM INSTITVTIONVM

piti eius iposita id declarat fore: ut diuinā sibi plebem de nocētibus cōgregaret. Corona
 in. dicitur circumstans in orbe populus. Nos autē qui ante cognitōem dei fuimus iniusti;
 spina: i. mali & nocētes eramus ignorantes qd esset bonū: & a iustitiā notione atq; opi
 bus alieni, oia scelere ac libidine polluebamus: plecti ergo ex dumis ac sentibus sanctū
 dei caput cingimus: quia conuocati ab ipso & circumfusi undiq; ad eū magistro & do
 ctori assistimus: regēq; illū mundi & oium uiuentium dñm coronamus. Quod uero
 ad crucem spectat: magna in ea uis ac rō est, quam nunc conabor ostendere. Deus nāq;
 (sicut supius exposui) cum statuisset hoīem liberare: magistrū uirtutis legauit in terrā,
 qui & prāceptis salutaribus formaret hoīes ad inocētiam: & opibus factisq; prāfētib;
 iustitiā uia pāderet: qua gradiēs homo & doctorē suū sequēs, ad uitā aternā pueniret.
 is igitē corporatus ē & ueste carnis indūsus: ut hoī ad quē docēdū uēerat uirtutis & exē
 pla & icitamēta prāberet. Sed eū in oibus ita officiis iustitiā specimē prābuisset: ut
 doloris quoq; patiētiam, mortis cōtēptū: quibus pfecta & consummata sit uirtus, traderet
 homini: uenit in manus ipiā natōis: cum & uitare potuisset scientia futuri quam gere
 bat: & repellere eadē uirtute qua mirabilia faciebat. Sustinuit ergo cruciatus ac uerbe
 ra & spinas. Postremo et mortē suscipe nō recusauit: ut homo illo duce subactam & ca
 thenatam mortē cathenatam mortem cum suis erroribus triumpharet. Cur aut sum
 mus p̄ id potissimum genus mortis eligeret: quo afficiēum sineret: hęc rō est. Dicit. n.
 fortasse aliq;: cur si deus fuit & mori necesse fuit: nō saltē aliquo honesto mortis genere
 affectus ē? Cur potissimū cruce? Cur ifami genere supplicii? Quod et hodie liber quis
 nocenti uideat indignum? Primūq; is q̄ humilis aduenerat: ut humilibus & ifirmis opē
 ferret & i oibus spē salutis oñderet: eo genere afficiēdus fuit: quo hūiles & ifirmi solent,
 neq; esset oio q̄ eū nō posset imitari: Deinde ut integrū corpus eius seruaretur: quē die
 tertio resurgere oportebat. Nec hoc cuiq; ignorādum est: qd ipse ante de sua passione
 prādicans: etiam id notum fecerit, habere se potestatem deponēdi spiritum & resumē
 di. Suffixus itaq; cū spiritum spōte deposuisset: necessariū carnifices non putauerūt os
 sa eius suffringere (sicut mos eorum ferebat) sed tantummodo latus eius pforauerunt.
 Sic integrū corpus patibulo detractū est: & sepulchro diligenter inclusum. Quæ oia
 iccirco facta sunt: ne læsum atq; diminutū corpus ad resurgendū inhabile redderet. Il
 la quoq; prācipua fuit cā, cur deus crucem maluerit: illa exaltari eum fuit necesse: &
 omnibus gētibus passionem dei notescere. Nam qm̄ is qui patibulo suspenditur: & cō
 spicius ē oibus: & ceteris altior: crux potius electa ē: quæ significat illum tam cōspicu
 um: itaq; sublimē futurū: ut ad eū cognoscendum pariter & colendū cunctæ nationes
 ex omni orbe cōcurrēt: Deniq; nulla gens tam inhumana est: nulla regio tam remota:
 cui aut passio eius, aut sublimitas maieftatis ignota sit. Extēdit ergo in passione manus
 suas: orbēq; dimensus est: ut iam tunc ostenderet ab ortu solis usq; ad occasum: magnū
 populū ex oibus linguis & tribubus cōgregatū sub alas suas esse uenturum. & signū
 illud maximū atq; sublime frōribus suis suscepturū: Cuius rei figurā iudæi et nūc exhi
 bent: eum limina sua de cruore agni notent: Deus. n. p̄cussurus Aegyptios: ut ab ea pla
 ga immunes faceret. Hæbreos prāceperat his, ut agnum cādidū sine macula immola
 rent ac signum liminibus suis de sanguine ei⁹ imponeret. Itaq; cū Aegyptiorū primo
 genita una nocte interissent, Hæbræi soli signo sanguinis tuti fuerunt: non quia cruor
 pecudis tantam in se uim haberet: ut hominibus saluti esset: sed imago fuit rerū futura
 rum. Nam agnus candid⁹ sine macula christ⁹ fuit: id est inocens & iust⁹ & sanct⁹: qui
 ab iisdem iudæis immolat⁹, saluti est omnib⁹ qui signis sanguinis. i. crucis qua sāgui

X
quom. 171

LIBER QVARTVS

nē fudit sua in fronte cōscripserūt. Frons. n. lūmū lumē est hoīs: & lignū sanguine deli-
butū crucis significatio est. Dēiq; imolatio pecudis ab his ipsis q; faciunt pasca noiatur
απο του ποσ ειυ: q; passionis est figura: quā deus p̄ssius futurorū tradidit p̄ Moysen
populo suo celebrandā. Sed tñ figura ualuit in p̄nti ad depellendū piculū: ut appareat
quātū ueritas ipsa ualitura sit ad plebem dei p̄tegendā in extrema totius orbis necessi-
tate. Quō autem uel qua plaga tuti hoīs sint futuri: qui signū hoc ueri & diuini san-
guinis in summo corporis sui notauerunt: in nouissimo libro docebo.

De potentia signi crucis quantē efficacit̄ sit inuocatio nois crucifixi: & quantum ad
dæmoniis timeatur signum crucis.

Ca. xxvii.

Vnc satis ē de hulus signi potentia quātū ualeat exponere: quō terrori sit dæmōi-
bus hoc signū, sciet qui uiderit quatenus adiurati p̄ Christum de corpib; q; ob-
sederint fugiāt. Nā sicut ipse, cū iter hoīs ageret, uniuersos dæmōes uerbo fu-
gabat: hominumq; mentes emotas & malis incuribus furiatas: in sensus pristinos re-
ponebat: Ita nunc sectatores eius, eosdem spiritus inq; natos de hoibus & nomine magi-
stri sui & signo passionis excludūt. Cuius rei non difficilis est p̄batio. Nam cū diis su-
is immolant, si assistat aliquis signatam frontem gerens, sacra nullo modo litant.
Nec respōsa pōt cōsultus reddere uates. Et hæc sæpē cā præcipua iustitiā p̄sequēdi ma-
lis regibus fuit. Cū, n. qdā ministrorū, nostris sacrificiib; dominis assisteret: iposito frō-
tibus signo: deos eorū fugauerūt: ne possēt in uisceribus bestiarū futura depigere. Qd
cū itelligerēt aruspices: istigātibus iisdē dæmonibus quibus p̄secrarāt cōquerētes p̄-
phanos hoīs sacris iteresse: adegerūt p̄cipes suos i furorē: ut expugnarēt dei templū,
sēq; uero sacrilegio contaminarent: quod grauissimis p̄sequentium p̄cenis expiaretur.
Nec tamē ex hoc ipso cæci hoīs itelligere possunt aut hanc esse uerā religionē: cui ad-
uicēdū tanta uis inest: aut illā falsā quæ subsistere aut cōgredi non pōt. Sed aiunt hoc
deos nō metu, uerum odio facere. quasi q; possit odisse nisi eū: qui aut noceat: aut pos-
sit nocere. immo uero cōgruens maiestati fuit ut eos quos oderant: p̄sentibus p̄cenis
afficerēt potius fugerēt. Sed quoniam neq; accedere ad eos possunt, i quibus cælestē
notā uiderint: nec his nocere quos signū imortale minuerit, tāq; inexpugnabilis murus;
laccessunt eos hoīs & manibus p̄sequuntur alienis: quo profecto si eē cōfitentur: uici-
mus. Neesse est enī hāc eē religionē quæ & rōnem demonū nouit: & astutiam intelli-
git: & uim retūdit: & eos spiritalibus armis domitos ac subātos cedere sibi cogit. Si ne-
gant, testimoniis poetarū ac philosophorū refellant. Quod si esse & malos esse inficial
eunt: qd supest nisi ut alios dicant esse deos: alios dæmones: Exponant igitur differenti-
am generis utriusq;: ut sciamus qd colendū: qd execrandū sit. Habent ne inter se ali-
quod cōfortiū: an uero inimici sūt. Si sunt aliqua necessitudine copulati: quatenus eos
discernē? Aut quō utriusq; generis honorē cultumq; miscbimus? Si aut sunt inimi-
ci: aut dæmones deos nō timent: aut dii dæmones fugare nō possunt: ecce aliquis instin-
ctu dæmonis p̄citus dementit: effert: ifanit: ducamus istum in Iouis optimi maximi tē-
plum: uel quia sanare hoīs Iuppiter nescit in æsculapii uel Apollinis sanū iubeat utrius-
libet sacerdos dei sui noiē: ut nocēs ille spirit; excedat ex hoīe: nullo id pacto fieri potest.
Quæ igit; deorū uis ē, si subiectos sibi dæmōes nō habent? At uero iidē dæmōes adiura-
ti p̄ nomē ueri deip̄tin; fugiunt: Quæ ratio ē ut Christum timeāt: Jouem autē non ti-
meant: nisi q; iidē sunt dæmōes quos uulgus deos eē opinat; Deniq; si cōstituatur in
medio & is quem constat icursum dæmonis p̄peti: & Delp̄fici Apollinis uates eodem
modo dei nomē horrebunt: & iam sceleriter excedet de suo uate Apollo: q; ex homine

f. ante 78
sta 8. 11

munierit

k

8. 11

DIVINARVM INSTITVTIONVM

spūs ille dæmonicus: & adiurato fugatoq; deo suo uates in ppetuum cōticescet. Ergo ii dem sunt dæmones: quos fatent̄ execrandos esse: iidem dii quibus supplicat. Si nobis
 Homer⁹ credendum esse non putant: credant Homero: qui summum illum Iouē dæmōibus ag gregauit: sed & aliis poetis ac philosophis: qui eos de mō dæmōas, mō deos nuncupant quorum alterum uerū: alterū falsum est. Illi. n. nequissimi spūs ubi adiuratur: ibi se dæ monas cōfitentur: ubi coluntur: ibi se deos mētuntur: ut errores hoibus imittāt: & aō cētra ueri dei notiōe: p quā solā pōt mors æterna uitari. Idē sunt q; deiciendi hoīs cāua rios sibi cultus puerfa religiōe cōdiderunt: mētitis tñ assumptisq; noibus ut fallerent: Nā quia diuinitatem p seiplos affectare nō poterāt: ascuerunt sibi noia potentium re gum: sub quorū titulis honores sibi deorū uendicarēt. Qui error discuti pōt & in lucē ueritatis p trahi. Nam siqs studet altius inquirere: congreget eos q; bus peritiā est, cie re ab inferis animas. Euocent Iouem: Neptūnum: Vulcanū: Mercuriū: Apollinem: pa trēq; omniū Saturnū. Respondebunt ab inferis oēs: & interrogati loquētur. & de se & de deo fatebūtur. Post hæc euocēt Christū nō aderit, nō apparebit, quia nō amplius q; bi duo apud inferos fuit. Quid hac probatione certius pferri potest: Ego uero nō dubito
 Trismegi⁹ quin ad ueritatem Trismegistus hanc aliqua ratione pēuenerit, qui de deo patre omnia
 stus & de filio locutus est multa: quæ diuinis continentur arcanis.

Deuera & singulari religiōe & nō dicat̄ religio: uel secūdū Cicero. uel alios. C. xxviii.
 Væ cum ita se habeant (ut oñdimus) apparet nullam aliam spem uitæ: hoī eē q; ppositam: nisi ut abiectis uanitatibus & errore miserabili deū cognoscat: & deo seruiat: nisi huic tēporali renunciet uitæ: ac se rudimētis iustitiæ ad cultū

Religiō.

religiōis instituat: Hac. n. cōditiōe gignimur: ut generati nos deo iusta & debita obse quia præbeamus: hunc solum nouerimus: hunc sequamur. Hoc uiculo pietatis ob stri cti deo & religati sumus: unde ipsa religiō nomen accepit: non ut Cicero interpretat⁹ ē a religando: qui in libro de natura deorū secundo dicit ita: Non. n. philosophi solū: ue rum ēt maiores nostri superstitionem a religiōe sepauerūt: Nam qui totos dies præca bantur & imolabant: ut sui sibi filii supstites eēt supstitiosi sunt appellati. Qui aut oīa quæ ad cultum deorū ptinerent, retractarent & tanq̄ relegerent. hi dicti sūt religiosi ex relegendo: tanq̄ ex eligendo. & eligendo eligentes. & ex deligendo deligentes: & ex in telligendo intelligentes. His. n. oibus inest uis legēdi eadem. quæ in religioso ita factū est: in superstitioso a religioso: alterū uitii nomen: alterū laudis. Hæc interpretatiō q; in epta sit: ex re ipsa licet cognoscere. Nam si in iisdem diis colendis: & religiō & supstitio uersatur: exigua uel potius nulla distantia est. Quid. n. mihi affert causæ cur præcari p salute filiorū semel religiosi & idem decies facere: supstitiosi esse hoīs arbitret̄: Si. n. se mel facere optimū est: q̄tomagis sapi⁹: Si ^{hora} ora prima: ergo & tota die. Si una hostia pla cabilis, placabiliores utiq; hostiæ plurimæ: q; multiplicata obsequia demerent̄ potius q̄ offendunt. Nō. n. nobis odiosi uident̄ hi famuli: q; assidui ac frequentes ad obsequiū fuerint: sed magis cari. Cur igit̄ sit in culpa & nomen reprehensibile accipiat: qui aut filios suos magis diligit: aut deos satis honorat: Laudetur autem qui minus. Quod ar gumentum ēt ecōtrario ualeat. Si. n. totos dies præcari & imolare criminis ē: ergo & se mel. Si supstites filios subinde optare uitiosum est: supstitiosus est igitur ille q; raro id optauerit. Aut cur uitii nomē sit ex eo tractū: quo nihil honestius: nihil iusti⁹ optari pōt Nā q; ait religiosos a religendo appellatos: q; ea retracta: ēt diligēter quæ ad cultū deo rum ptineant: cur illi qui hoc sæpe in die faciunt: religiosorū nomē amittāt: cum multo utiq; diligentius ex assiduitate ipsa religant ea quibus dii coluntur: Quid ergo est:

Nimirū religio uerū cult⁹: supstitio falsi, Et oīo qd colas iterest: aut qd preceris. Sed qa
 religiosos deorū cultores se putāt: cū sint supstitiosi: nec religionē possūt a supstitioe di-
 scernere: nec significantiā noīū exprere. Diximus nomē religiōis a uinculo pietatis esse
 deductū: q; hoīem sibi deus religauit & pietate cōstrinxerit: qa nos seruire ei ut dño
 & obsequi ut p̄ri necesse est. Eo melius ergo id nomē Lucretius interpretats est: qui ait **Lucreti⁹**
 religionū se nodos soluere. Supstitiosi at uocantur nō q; filios supstitios optant. Oēs. n.
 opramus: sed aut ii q; supstitiē memoriā defunctorū colūt: aut q; parētib; suis supstiti-
 bus colebāt imagines eorū domi tāq; deos penates: nā q; novos sibi ritus assumebant i
 deorū uicē mortuos honorarēt: quos ex hoibus in ccelū receptos putabāt hos supstitio-
 sos uocabāt. Eos uero q; publicos & antiquos deos colerent: religiosos noiabant Vnde **Virgili⁹**
 Virgilius: Vana supstitio ueterūq; ignara deorum. Sed cum ueteres quoq; deos iuenia-
 mus eodē mō consecratos esse post obitū: supstitiosi ergo qui multos ac falsos deos co-
 lunt. Nos aut unum deum religiosi qui uni & uero deo supplicamus.

De unitate p̄ris & filii: ut liqat quō uni⁹ dei possunt eē cultores: q; duos colūt alterū pa-
 tre: alterū filiū: p̄rem imortalē: filiū mortalē: de quo supius dictū est. **Ca. xxix.**

Ortasse q̄rat aliq; quō cū deū unū nos colere dicamus, duos tñ asseueremus
 deū patrē & deū filiū: quā asseueratio p̄rosq; in maximū ipegit errorē Qui
 bus cum pbabilia uideant esse quā dicimus: in hoc uno laborare nos arbi-
 trant. q; & alterū mortalē deū fatemur. De mortalitate iā dixi: nunc de unitate docea-
 mus. Cū dicimus deū patrē & deū filium: non diuersum dicimus: nec utrūq; secernim⁹
 qa nec pater sine filio eē p̄r: nec filius a patre secerni: si quidem nec p̄r sine filio nūcupa-
 ri: nec filius p̄r sine patre generari. Cū igit & pater filium faciat: & fili⁹ patrē: una utri-
 q; mēs: unus spiritus: una substātia est: sed ille quasi exuberās fons est: hic tāq; de fluēs
 ex eo riuus ille tāq; sol: hic tāq; radius ex sole porrectus: q; qm̄ sūmo patri & fidelis & ca-
 rus est nō separāt: sicut nec riuus a fonte: nec radius a sole: qa & aqua fontis in riuo ē. &
 solis lumē in radio: aque neq; uox ab ore seiungit: oec uirtus aut manus a corpore diuel-
 li p̄r. Cur igit a p̄phetis idem manus dei & uirtus & sermo dicat utiq; nulla dicatur:
 utiq; nulla discretio est qa & lingua sermonis ministra. & manus in qua est uirtus indi-
 uiduā sunt corporis portiones: Propiore exēplo uti libet. Cum quis habet filium quem
 unice diligit: qui tamen sit in domo & manu patris licet ei nomen domini potestatemq;
 cōcedit: ciuili tñ iure & domus una & unus dñs noiatur. Sic hic mundus una dei dom⁹
 & filius & p̄r: q; unanimes incolūt mundū: deus unus qa & unus est tanq; duo & duotā
 q; unus. Neq; id mirū cū & filius sit in patre. qa pater diligit filium. & pater in filio. qui
 uoluntati patris fideliter paret: nec unq; faciat aut fecerit nisi quod pater aut uoluit aut
 iussit. Deniq; unū deū esse tā p̄rem q; filiū. Esaias in exēplo qd supius posuimus. osten-
 dit cū diceret. Adorabūt te & p̄cabunt. qm̄ in te deus est. & nō est alius deus prater te.
 Et alio loco similiter ait. Sic dicit dominus deus rex Israel: & qui eruit eum deus ater-
 nus ego prius. & ego nouissimus. & prater me nemo est deus. Cū duas p̄sonas p̄posuif-
 set dei regis. i. Christi. & dei patris q; eū post passionē ab iseris excitauit. sicut ostendis-
 se diximus Oseam p̄phetam q; ait. Et de manu iserorū eruam eum. tamen ad utrāq; p̄-
 sonam referēs intulit & prater me nō est deus: cum posset dicere prater nos. sed fas nō
 erat plurali numero sepatōem tante necessitudinis fieri Vnus est enim solus liber deus
 summus carens origine. quia ipse est origo rerū. & i eo simul & filius & omnia continen-
 tur. Quapropter cum mens & uoluntas alterius in altero sit. uel potius in utroq; una.
 merito unus deus uterq; appellatur. quia quicq; d est in patre ad filium transiuit. & qc

DIVINARVM INSTITVTIONVM

quid in filio a patre descendit. Non potest igitur ille summus ac singularis deus nisi per filium coli q̄ solum patrem se colere putat: sicut filiū non colit: ita ne patrem quidē colit. Qui autem filium suscipit: & nomen eius gerit: is uere cū filio simul & patrem colit qm̄ legatus & nūcius & sacerdos summi patris est filius. Hic templi maximi ianua ē hic lucis uia: hic dux salutis: hic hostium uita.

De heresibus quas nō mō ppheta: sed etiam Christus & apostoli pdixerūt emerſuras esse uitandas. Et q̄ illa sola ecclesia catholica ē & uera in qua est confessio & medicina peccatorū p̄ penitentiam & fidei sacramenta. Ca. xxx.

Ed qm̄ multæ hæreses extiterunt. & instinctibus demonū populus de scissus est: determinanda est nobis breuiter uarietas: ac ī suo pprio dōicilio collocāda ut siq̄ aquā uitæ cupit aurire: nō ad detritos lacus defera: q̄ non hnt uenam sed uberrimū dei fontē mouerit: quo irrigatus penni luce potiatur. Ante oīa scire nos cōuenit: & ipsum & legatos eius prædixisse q̄ plurimæ sectæ & hæreses haberent existere quæ cōcordiam sancti corpis rumpent: ac nouissimā sūma prudētia caueremus: nequādo in laqueos & fraudes illius aduersarii nostri: cū quo luctari deus nos uoluit: incidere remus: tñ dedisse cerra mādata: quæ imppetuū custodire deberemus. Quorū pleriq̄ imitatores deserto itinere cælesti uias libi deuias p̄ anfractus & præcipitia condiderunt per quæ partē plebis scautā: & simplicē ad tenebras mortēq̄ deducerent. Quod quatenus acciderit: exponā. Puerūt qdā nostrorū uel minus stabilita fide: uel minus docti. uel minus cauti: q̄ dissidiū facerent unitatis: & ecclesiā dissiparēt. Sed hi quorū fides lubrica fuit: cū deū nosse se & colere simularēt augendis opibus: & honori studentes affectabant maximū sacerdotiū & a potioribus uicti cadere se cū suffragatoribus suis maluerunt: q̄ eos facere præpositos: q̄bus cōcupierāt ipsi ante præponi. Quidā uero nō satis cælestibus litteris eruditi: cū ueritatis accusatoribus respondere nō possent obuiantibus uel ipossibile uel incōgruēs esse: ut deus in uterū mulieris includeret. nec cælestē illā maiestatem ad rātā infirmitatē potuisse deduci: ut hoibus cōtēptui: derisui cōtumelie & ludibrio eēt. Postremo ēt cruciamēta p̄ferret atq̄ execrabili patibulo figeret. Quæ oīa cū neq̄ ingenio nec doctrina defendere ac refutare possent: nec. n. uirōnēq̄ penitus p̄uidebāt: deprauati sunt ab itinere recto & cælestes litteras corruptunt: ut nouā sibi doctrinā sine ulla radice ac stabilitate cōponerent: Nōnulli at falsorū pphetarū uaticinio illecti: de q̄bus & uere ppheta & ipsa pdixerant: exciderūt a doctrina dei: & traditionē uerā relquerūt. Sed illi oēs dæmonicis fraudibus irratiti: quas p̄spicere & cauere debuerāt: diuinū nomen & cultū p̄ imprudētiā pdiderūt. Cū. n. phruges aut nouatianī aut Valētinianī: aut martionitæ: aut Antropianī: aut ariani: seu qlibet alii noīantur christiani esse desierunt hi: q̄ Christi noīe amisso: humana & externa uocabula iduerunt. Sola igitur catholica ecclesia est: quæ uerū cultum retinet. Hic est fons ueritatis hoc ē domiciliū fidei: hoc tēplū dei: quo siq̄ nō iurauerit: uel a quo siq̄ exiuerit: a spe uitæ ac salutis alienus est. Neminē sibi oportet p̄tinaci cōcertatione blādiri. Agitur. n. de uia & salute cui nisi cautē & diligēter cōsulatur: amissa & extincta erit. Sed tñ q̄ singuli quoq̄ cœtus hæreticorū se potissimū christiāos: & suā esse catholicā ecclesiā putāt: sciēdū ē illā esse uerā ī qua ē: regio cōfessio & penitētia: q̄ peccata & uulnera q̄bus ē su bicta ibe cilitas carnis salubriter curat. Hæc iterim paucis admonēdi gr̄a rettuli: neq̄ errorē fugere cupiēs: maiori iplicet errore. dū penetrare ueritatis ignorat. Postea pleni⁹ & uerius cōtra oēs mēdatorū sectas pprio separatoq̄ ope pugnabius. Sequitur ut qm̄ satis de religione uera & sapia locuti sum⁹ in proximo libro de iusticia desseramus.